

Sumqayıt hadisələri 1988

Dövri mətbuat 2015-ci il

Mündəricat

❖ Puç olan erməni təxribatı	2
❖ Əli Nəcəfxanlı. Sumqayıt : SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı	9
❖ Əli Nəcəfxanlı. Sumqayıt : SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı Ermənilərin iftira və təxribatları	13
❖ Hacı Tofiq. Sumqayıt hadisələrindən 27 il ötdü	17
❖ Telman Əliyev. Levon Ter-Petrosyanın etirafı Sumqayıt hadisələri	19
❖ Elmar Xəlilov. Erməni təxribatının nəticələri	22
❖ Eyruz Məmməmov, Ramazan Məmmədov. Ermənilərin “genosid” planına hazır olmayan şəhər	24
❖ Xuraman İsmayılqızı. Sumqayıt hadisələri daşnak ideologiyasından bəhrələnən təxribat idi	30
❖ Elmar Xəlilov. 1988-ci ildə Sumqayıtda ermənilər tərəfindən törədilmiş hadisələr	33
❖ Nigar Abdullayeva. “Sumqayıt hadisələrinin əsas təşkilatçılarından olan Eduard Qriqoryanın yeri müəyyən edilib	35

Puç olan erməni təxribatı

1988-ci il fevral ayının sonlarında Sumqayıt şəhərində baş verən hadisələr ermənilərin və havadarlarının Azərbaycan xalqı ilə bağlı beynəlxalq ictimaiyyətdə mənfi imic yaratmaq məqsədi güdən qanlı cinayətlərindən biri idi. Həmin hadisələr zamanı Sumqayıtda müxtəlif millətlərdən olan 32 nəfər həlak olub, 400-dən çox insan bədən xəsarəti alıb, 200-dən çox mənzil talan edilib, 50-dən artıq mədəni-məişət obyektı dağıdılıb.

Niyə Sumqayıt?

Yaşlı və orta nəslin nümayəndələri 27 il əvvəl - 1988-ci il fevralın 27-28-də Sumqayıtda erməni millətçilərinin xaricdə yaşayan havadarlarının və "Daşnaksütyun" partiyasının dəstəyi ilə necə qanlı aksiya törətdiyini yaxşı xatırlayırlar. Hadisəni törətməkdə başlıca məqsəd erməni şovinistlərinin azərbaycanlıları başkəsən, quldur və qaniçən millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etməsi idi. Separatçı, millətçi və terrorçu erməni və ermənipərəst qüvvələr tərəfindən Sumqayıtda törədilən iğtişaşları araşdırmaq üçün SSRİ Baş Prokurorluğu tərəfindən 1855461-88 nömrəli xüsusi cinayət işi açılıb, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab verib, onlardan 400 nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılıb, bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, bir nəfər - Əhməd Əhmədov ölüm cəzasına məhkum olunub və bu hökm tələsik yerinə yetirilib.

Sumqayıtda törədilmiş hadisələr barədə Sovet İttifaqının və xarici ölkələrin mətbuatında dərc olunmuş, dünyanın kütləvi informasiya vasitələrində, radiolarda, televiziya kanallarında səslənmiş materialların əksəriyyəti erməni mövqeli, birtərəfli, qərəzli xarakter daşmışdır. İnformasiya müharibəsində erməni tərəf qabaqcadan hazırlıq görüb azərbaycanlılar haqqında böhtan xarakterli yalanlar yaymağa müvəffəq olub.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkidli tələbi ilə hakimiyyətə qayıdırdıqdan sonra bir sıra məsələlərlə yanaşı, Sumqayıt hadisələrinə də aydınlıq gətirildi və onun başvermə səbəbləri araşdırıldı. Məhz bundan sonra ermənilərin əsl siması üzə çıxdı. Məlum oldu ki, Sumqayıt hadisələri əvvəlcədən planlaşdırılmış ssenari əsasında həyata keçirilib. Ermənilər əslində bununla gələcəkdə həyata keçirəcəkləri digər faciələri ört-basdır etmək niyyəti güdürdülər. Sumqayıt hadisələrinin başvermə səbəbləri araşdırılarkən ortaya belə bir sual çıxır: ermənilər öz təxribatlarını həyata keçirmək üçün niyə məhz bu yolu seçdilər? Cavab məlumdur: ölkəmizin əleyhinə güclü ideoloji mübarizə aparmaq, habelə soydaşlarımızın indiki Ermənistandan zorla qovulmalarının səbəblərini ört-basdır etmək. Onlar belə bir ssenarini beynəlxalq aləmdə Azərbaycan haqqında mənfi rəy formalaşdırmaq məqsədilə reallaşdırdılar. Xəyanətqar qonşularımız dünyaya əvvəlcədən guya azərbaycanlıların Sumqayıtda yaşayan ermənilərə qarşı zorakılıq etdiklərini, təzyiqlər göstərdiklərini planlaşdırılmış formada təqdim etməyə can atırdılar. Halbuki insanları qətlə yetirənlər elə ermənilərin özləri idilər.

Respublikamız həmin dövrdə güclü informasiya blokadasına alınmışdı. Dünyaya birbaşa çıxışımız olmadığından əsl həqiqətləri beynəlxalq aləmə çatdırma bilmirdik, xarici aləmdən təcrid olunmuşduq. Azərbaycanın digər bölgələrində baş verən iğtişaşlar da "Krunk" təşkilatının gizli dəstəyi ilə hazırlanmış məxfi əməliyyatların tərkib hissəsi idi. Sov.İKP MK-nın birinci katibi M.Qorbaçovun, akademik Aqanbekyanın, digər yüksək vəzifəli ermənilərin, habelə SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi əməkdaşlarının da bu işdə xüsusi rolu vardı.

O vaxtlar şəhərin icra qurumlarının, hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti SSRİ rəhbərliyi tərəfindən ciddi şəkildə nəzarətə götürülmüşdü. SSRİ Prokurorluğunun xüsusi istintaq qrupu, DTK nümayəndələri şəhərə ezam olunmuşdular. Hadisələr baş verərkən soydaşlarımızın qeyri-qanuni həbs edilmələri, ölüm cəzasına məhkum olunmaları məhz bu amillərlə bağlı idi. Şəhərə əvvəlcədən çəkiliş və terrorçu qrupların göndərilməsi, xarici müşahidəçilərin dəvət edilməsi bu

hadisələrin məqsədyönlü şəkildə düşünülmüş planın tərkib hissəsi olduğunu göstərirdi. Ermənilər Sumqayıtı əbəs yerə hədəf seçməmişdilər. Həmin ərəfədə minlərlə soydaşımız Ermənistandan - öz ata-baba yurdlarından qaçqın düşmüşdü. Soydaşlarımız Sumqayıta pənah gətirərkən burada gizli erməni təxribatçıları fəaliyyət göstərirdilər. Planlı şəkildə aparılan qətlər, talanlar və digər cinayət halları göstərir ki, proseslər şəhərdəki qüvvələr tərəfindən idarə edilmişdir. Hadisələrin Moskvadan göndərilmiş yüksək səlahiyyətli şəxslərin gözləri qarşısında törədilməsi onların hər şeydən məlumatlı olduğunu söyləməyə əsas verir.

Ümumiyyətlə, 1988-ci il fevral ayının 27-də Sumqayıtda iğtişaşlara əvvəlcədən planlaşdırılmış şəkildə start verilmişdi. İtaətsizlik baş alıb gedirdi. Hüquq-mühafizə orqanları iflic vəziyyətə düşmüşdü. Bütün silahlar onlardan alınmışdı. Nəticədə bir çox ticarət, ictimai-iaşə və məişət obyektləri dağıdıldı, maşınlar yandırıldı. Miting iştirakçılarını sakitləşdirmək qeyri-mümkün idi. Həmin anlar sovet hərbi bölmələri Sumqayıtın ayrı-ayrı məhəllə və mikrorayonlarına dislokasiya olunmuşdu. Lakin hadisələrin qarşısını almaq üçün müdaxilə edilmirdi. Fevral ayının 28-də və 29-da şəhərdə qanlı aksiya baş verdi. Mart ayının 1-də isə şəhərdə komendant saati elan olundu. İndi o günləri xatırlayanda hələ də aktuallığını itirməmiş suallarla üzləşirsən. Məsələn, hərbcilər niyə gözləmə mövqeyi tutmuşdu? M.Qorbaçov 1988-ci il iyul ayının 18-də SSRİ Ali Sovetinin iclasında "Qoşunlar Sumqayıta bir saat gecikmişdi" fikrini söyləmişdi. SSRİ müdafiə naziri Yazov isə "Sumqayıtın əks-sədası" sənədli filminin çəkiliş qrupuna verdiyi müsahibəsində bu faktı təkzib etmişdi.

Erməni ekstremistləri məhz Sumqayıt şəhərini ona görə seçmişdilər ki, orada 10 minə yaxın yeniyetmə texniki peşə məktəblərində təhsil alırdı. Azərbaycanın müxtəlif regionlarından gələn həmin gənclərin əksəriyyəti valideyn nəzarətindən uzaq idi. Şəhərdə kriminogen vəziyyət xoşagəlməz deyildi. Həmin günlər 100-dən yuxarı saqqallı və qara gödəkçə geyinmiş erməni ekstremisti Sumqayıtda idi. Əksəriyyəti "Dalğa" və "Sumqayıt" mehmanxanalarında qalırdı. Onlar əhali arasında müxtəlif şayiələr yayır, aranı qızıdırır, insanları ermənilərin evlərinə soxulmağa təşviq edirdilər. Ermənistan rəhbərliyi, ideoloqları Sumqayıt hadisələrindən kart kimi istifadə edərək azərbaycanlıları quldur millət kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək üçün təbliğat mexanizmini işə saldılar. "Azərbaycanda ermənilər qırılır, qətlə yetirilir, başları kəsilir, yandırılır" və s. kimi cəfəng uydurmalar yayılırdı. Hadisələr zamanı Sumqayıta xaricdən ezam olunmuş Artəşes Qabrielyan videokamera ilə hadisələrin bəzi məqamlarını lentə alırdı, sonralar onlar montaj olunub xarici telekanallarda göstərildi.

Sumqayıtda baş verən hadisələrdə əsas təşkilatçılardan və icraçılardan biri Eduard Qriqoryan idi. O, iki dəfə məhkum olunmuşdu və heç yerdə işləmirdi. "Krunk"un fəal üzvü idi. İstintaq qrupunun materiallarından aydın olur ki, 1988-ci il fevral ayının ortalarında onun yaşadığı mənzilə Yerevandan bir qrup emissar gəlmişdir. Qriqoryan təlimatlandırılmış, ona pul, narkotik vasitələr verilmişdi. "Paşa" ləqəbli Edik ertəsi gün ətrafına bir neçə azyaşlı yeniyetmə və gəncləri toplayıb yaxın günlərdə bəzi əməliyyatlarda iştirak etsələr, çoxlu pul verəcəyini bildirərək onları şirnikləndirmiş və 1988-ci il fevral ayının 27-29-da Sumqayıtda iğtişaşlara rəhbərlik etmişdi. Onun barəsində ən dəqiq proqnozu SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi, o vaxtlar istintaq qrupunun rəhbəri Qalkin verib: "Eduard Qriqoryan tüfeyli həyat sürən bir canidir. Dəfələrlə həbs olunsada, nəticə çıxarmayıb. O, Sumqayıtın azyaşlı uşaqlarını başına toplayıb beyinlərini dumanlandırmış, iğtişaşlara rəhbərlik etmişdir. Sumqayıtda baş verən hadisələrdə onun cinayət əməlləri nəticəsində 5 erməni qətlə yetirilmiş, 8 qadın zorlanmışdır..."

Həqiqəti ört-basdır etməyə hesablanan yalanlar, uydurmalar, şayiələr

1988-ci il fevralın 28-dən 29-na keçən gecə erməni terrorçuları xaricdə yaşayan havadarlarının köməyi ilə Sumqayıtda qan tökdülər. Bununla bağlı mətbuat səhifələrində yayılan böhtanlar,

erməni millətçilərinin çirkin niyyətli kampaniyaları həqiqəti üstələməyə başladı. Yerevanda nəşr olunan “Sumqayıt, genosid, aşkarlıq” kitabı başdan-başa böhtan və iftira toplusuna çevrilmişdi. Hətta təkzibolunmaz faktlar bilərəkdən və qəsdən təhrif olunmuş, rəqəmləri şişirtməklə dünya ictimaiyyətini çaşbaş salmaq istəmişdilər. “İzvestiya” qəzetinin 1988-ci il 30 mart tarixli nömrəsində belə bir sərlövə ilə yazı dərc olunmuşdur: “Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur”. Həqiqətən ermənilər mərkəzi - SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunu da çaşdırmaq üçün hər cür yalan və hiylələrə əl atırdılar. Sumqayıt hadisələrində həlak olanların sayını bəzən ağlagəlməz dərəcədə artırırdılar. “Pravda” qəzeti 4 aprel 1988-ci il tarixli nömrəsində yazırdı ki, Ermənistanın Moskvadakı nümayəndəliyinin yaydığı məlumata görə, Sumqayıtda 1000 nəfərə qədər adam öldürülüb. Ermənilərin saxta mənafeyi qorunmayanda köhnə vərdişlərindən əl çəkmir, şərə və böhtana üstünlük verirdilər. Toplantılarında Moskvaya, Mərkəzi Komitəyə, rus xalqına inamsızlıq ifadə edən bəyanatlar yayırdılar... O vaxtlar Qarabağ komitəsinə rəhbərlik edən Ermənistanın eks-prezidenti Levon Ter-Petrosyan idi. Deməli, hələ sovet vaxtından xaricdə yaşayan erməni lobbisinin vəsaiti və köməyi ilə Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirmək üçün çirkin və məkrli oyunlar gedirdi. Sumqayıtda törədilmiş qanlı cinayətlər də əvvəlcədən hazırlanmış həmin ssenarilərin davamı idi.

1988-ci il mart ayının əvvəllərində hadisələr bir qədər səngisə də, şayiələrin, uydurmaların miqyası genişləndirdi. Komendant saatından sonra 2 minə yaxın adam həbs olunmuşdu. Qərribə burasıdır ki, cəmi iki-üç gündə dünyanın ucqar yerlərindən ermənilərin tərəfdarları və təbliğatçıları peyda olmuşdu. Hadisələrin sabahısı İsveçrədən gələn yuxarıda adını qeyd etdiyimiz Artəşes Qabrielyan adlı erməni videokamerası ilə Sumqayıtın küçələrini gəzirdi. O, lentə aldığı materiala belə ad qoymuşdu: “Bizi başkəsənlərdən xilas edin”. Bu hadisələrdən sonra Azərbaycana qarşı böyük təbliğat kampaniyası başladı. “Azadlıq” radiosunun erməni redaksiyasının baş redaktoru Eduard Ohanesyan hadisələri öz xeyirlərinə şərh etmək üçün hər cür böhtana, şərə əl atırdı. Ölənlərin sayını artırır, yalan və qərəzli məlumatları mətbuat səhifələrində yayırdılar. Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni tarixçiləri fəallaşdılar, iftira və təhrifə üstünlük verməklə çoxlu sayda kitablar nəşr etdirdilər. Sumqayıt hadisələrini araşdıran siyasi analitiklər, bu mövzuda yazan jurnalistlər, eləcə də hadisələrin mahiyyəti ilə maraqlanan insanların çoxu hələ o vaxtlar yaxşı dərk etmişdilər ki, iğtişaşların ssenarisi Moskvada - Sov.İKP MK-nın Siyasi Bürosunda hazırlanmışdı.

1988-ci ilin fevralında Sumqayıtda iğtişaşların törədilməsinin bir neçə səbəbi vardı. Ermənilər Azərbaycandakı soydaşlarının zorakılığa məruz qalması görüntüsü ilə nəinki bu şəhərin sakinlərinin, bütövlükdə azərbaycanlıların şəxsində düşmən obrazı yaratmaq, bununla da mənfur niyyətlərini ört-basdır etmək fikrində idilər. Həmin illərdə Sumqayıtda gənclər çoxluq təşkil edirdi. Onlar müxtəlif bölgələrdən gəlir, işə düzəlir, yataqxanalarda yaşayırdılar. Müxtəlif millətlərin nümayəndələrinin yaşadığı şəhərdə hər cür adam tapmaq mümkün idi. Müşahidəçilər sonralar yazacaq və deyəcəkdilər ki, ermənilər sumqayıtlı gənclərə pulsuz olaraq tərkibinə müxtəlif uyuşdurucu maddələr qatılmış çoxlu miqdarda alkoqollu içkilər paylamışdılar. Ermənistandan qaçqın düşərək respublikamıza pənah gətirənlərin böyük hissəsi də Sumqayıtda məskunlaşmışdı. Doğma yurd-yuvalarından zorla qovulan bu adamların təbii narazılıqlarından imkan daxilində istifadə etmək, eləcə də hadisələrin guya onlar tərəfindən törədildiyini bəyan etmək daha inandırıcı görünürdü.

Üç minə yaxın günahsız şəhər sakini həbs edildi

Martın 1-dən keçmiş SSRİ Prokurorluğunun istintaq qrupu hadisələri araşdırmaq üçün fəaliyyətə başladı. Bu qrupa keçmiş SSRİ Prokurorluğu Baş İstintaq İdarəsi rəisinin müavini Nenaşev və Baş Prokurorluq yanında xüsusilə mühüm işlər üzrə müstəntiq Qalkin başçılıq etdirildilər. Keçmiş SSRİ DTK-nın və SSRİ Hərbi Prokurorluğunun xüsusi qrupları da Sumqayıtda idilər. Üç minə yaxın günahsız şəhər sakini həbs edildi. Onların bir qismi inzibati məsuliyyətə cəlb olundu, bir

qismi çətinliklə də olsa azadlığa çıxıb bildi. 94 nəfər haqqında isə cinayət işi başlandı. İstintaq zamanı tutulanların zorakılıqla bir-birinə qarşı ifadələr verməsində adicəkilən qrupla yanaşı, Azərbaycanın müvafiq qurumlarının üzüyola əməkdaşlarının da “xidməti” olmuşdur. Məhkəmələr yuxarıların göstərişlərini əsas tutmuş, baxılan cinayət işlərində qanunun aliliyi prinsiplərini kobudcasına pozaraq ədalətsiz hökmlər çıxarmışlar. 18 oktyabr-18 noyabr 1988-ci il tarixdə Moskvada keçmiş SSRİ Ali Məhkəməsi Ə.Əhmədovun, İ.Cəfərovun, T.İsmayılovun cinayət işlərinə baxmış, prosesdə müttəhimlərə qarşı ittihamların əsassızlığı sübut olunmuşdu. Ona görə də həmin iş bütövlükdə yenidən istintaqa qaytarılmalı idi. Buna baxmayaraq, yalnız İ.Cəfərovun və T.İsmayılovun cinayət işinin materialları yenidən təhqiqata verilmiş, Ə.Əhmədova isə heç bir tutarlı dəlil-sübut tapmadan hadisələrin təşkilatçısı damğası vurularaq güllələnməyə məhkum edilmiş və hökm Moskva şəhərində icra olunmuşdu. Haqsız yerə həbs olunmuş Elçin Gəncəliyev ona verilən işgəncələrə dözməyərək həbsxanada intihar etmişdi.

Ermənilərin Sumqayıt hadisələri zamanı bir nəfər də olsun azərbaycanlının öldürülməməsi ilə bağlı iddialarına baxmayaraq, cinayət işləri öyrənilərkən müəyyən olunmuşdur ki, şəhərə qoşun yeridilərkən 5 azərbaycanlının öldürülməsinə dair Bakı Qarnizonu Hərbi Prokurorluğunda başlanan istintaq işinə əsassız olaraq xitam verilmişdir. Həmin cinayət işi üzrə aparılan əlavə istintaq zamanı sübut olunmuşdur ki, Bakıdakı 1 nömrəli avtobus parkının sürücüsü, milliyətçə erməni olan Valeri Markaryan içərisində hərbiçilər olan avtobusu Sumqayıtda dinc əhalinin üstünə sürmüş və nəticədə 4 azərbaycanlı həlak olmuşdur. Hazırda bu fakt üzrə istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. Sumqayıt hadisələrindən sonra erməni tərəfi dərhal anti-azərbaycan informasiya kampaniyasına başlamışdı. Onlar hadisələrdən mümkün qədər çox bəhrələnmək, dünya ictimaiyyətinin nəzərində azərbaycanlıların zalım, qəddar, qaniçən obrazını yaratmaq və guya bu səbəbdən də onlarla birgə yaşamağın mümkün olmaması haqqında fikir formalaşdırmaq üçün vaxt və vəsait əsirgəməyirdilər. Ermənilər indi də bu hadisələrin azərbaycanlılar tərəfindən onlara qarşı soyqırımını törətdiyi fikrini formalaşdırmağa çalışır, hadisələrə siyasi qiymət verilməsinin vacibliyini vurğulayırlar. Araşdırmalar isə göstərir ki, Sumqayıt hadisələrinin ən azı üç tərəfi olmuşdur: birincisi, “yenidənqurma”, “yeni siyasi düşüncə” şüarları ilə pərdələnən Mixail Qorbaçovun rəhbərliyi ilə dünya sosializm sistemini və eləcə də SSRİ-ni dağıtmaq siyasətini həyata keçirən qüvvələr, ikincisi, yaranmış fürsətdən istifadə edərək Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Azərbaycandan qoparmaq və Ermənistanla birləşdirmək istəyən erməni və ermənipərəst millətçi və separatçı qüvvələr, üçüncü tərəf isə hadisələri icra edən xüsusi hazırlıq keçmiş təxribat qrupu tərəfindən təhrik olunmuş yeniyetmələr, müxtəlif cinayətkar ünsürlər və yetkinləşməmiş gənclər.

Sumqayıt şəhərinin keçmiş güc strukturları əməkdaşlarının bir neçəsi faktiki olaraq 28 fevral hadisələrinin istintaq və əməliyyat yolu ilə təhqiqindən kənarlaşdırılıbsalar da, müəyyən etmişlər ki, şəhərdə özlərini “Qafandan qovulmuş azərbaycanlılar” kimi təqdim edən 20-25 nəfərlik təxribat qrupu fəaliyyət göstərmiş. Bu barədə onlara hətta bəzi zərərçəkmiş ermənilər də məlumat vermişlər. Həmin məlumatlar SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq-əməliyyat qrupuna çatdırılsa da, yoxlanılması təşkil edilməmiş və nəticəsiz qalmışdır. O vaxtlar SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupunda tərcüməçi kimi fəaliyyət göstərmiş Nofəl Əhmədov bildirir ki, həmin təxribat qrupunun ifşa edilməsi üçün cüzi də olsa tədbirlər görülməmişdir. DTK-nın Sumqayıt şəhər şöbəsi tərəfindən hadisələrin əsas təşkilatçılarından və icraçılarından biri olan “Paşa” ləqəbli Eduard Robertoviç Qriqoryan barəsində məlumat SSRİ DTK-nın Sumqayıt hadisələri üzrə əməliyyat sahəsinə rəhbərlik edən Yevgeni Popova çatdırılsa da, o, buna şübhə ilə yanaşmış, milliyətçə erməni olan şəxsin öz soydaşlarına qarşı cinayət törətdiyinə inanmadığını demişdir. Martin əvvəllərində DTK-nın Sumqayıt şöbəsinin rəisi Vladimir Lebedev ona Eduard Qriqoryan barədə məlumatın doğru çıxdığını və artıq həbs olunduğunu bildirmişdir. Eduard Qriqoryanın hadisələrdə iştirakı və onun əlaqələrinin müəyyən edilməsi üçün qeydiyyat-əməliyyat işi açılmış, əməliyyatın gedişində “Paşa”nın əslən qarabağlı, milliyətçə erməni olan Osipov və ya Osipyan soyadlı bir “həmkarı” ilə söhbətlər aparılmışdır. Sonradan Osipovun (Osipyanın) Özbəkistan

SSR ərazisində yerləşən islah-əmək müəssisəsində cəza çəkməsi barədə məlumat alınmış və bu ölkənin müvafiq orqanlarına sorğu göndərmək qərarına gəlinmişdir. Lakin SSRİ DTK-dan gəlmiş nümayəndələr həmin sorğunu müxtəlif bəhanələrlə imzalamaqdan və göndərməkdən imtina etmişlər. Sumqayıt hadisələrinin törədilməsində sovet rəhbərliyinin maraqlı olduğu göz qabağındadır. Bu şəhərdə güc strukturlarının kifayət qədər hərbi və silahlı qüvvələri olduğu halda hadisələrin qarşısını alınması üçün lazımı tədbirlər görülməmiş, bununla bağlı hətta SSRİ DTK-nın sabiq sədr müavini Filip Denisoviç Bobkov Sumqayıtda olarkən ona müraciət etdikdə bildirmişdi ki, hadisələrin qarşısını almaq barədə əmr verməyə yalnız SSRİ rəhbərliyinin səlahiyyəti var. SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu isə cinayətin təşkilatçılarının müəyyən edilməsi istiqamətində obyektiv iş aparmamış, çox vaxt təşkilatçılar qismində azərbaycanlıları məsuliyyətə cəlb etməyə çalışmış, beləliklə, əməliyyat tapşırıqlarının nəticələri demək olar ki, kölgədə qalmışdır.

Ermənilərə külli miqdarda silah və canlı qüvvə verilir

Ermənistanın rəhbərləri, hərbciləri, qatı millətçiləri Dağlıq Qarabağın və Azərbaycanın digər torpaqlarının işğalında tək-cə öz imkanlarından istifadə etməmişdilər. Əgər kənardan kömək olmasaydı, onlar cürət edib Azərbaycan torpaqlarını zəbt edə bilməzdilər. Buna cəsərləri çatmazdı! Sovet hərbciləri bu işdə onlara dəstək idilər. Ermənilərə külli miqdarda silah və canlı qüvvə verilir. Parisdə nəşr olunan “Jurnal dyu dimanş” qəzeti 1990-cı il yanvar ayının 24-də yazırdı: “Axır günlər Livandan Yerevana minomyot və avtomatlar daşıyan təyyarələr gəlməkdə davam edir. Onların boşaldılması erməni gömrük işçilərinin nəzarəti altında gecələr həyata keçirilirdi. Artıq neçə gündür ki, aeroportun gömrüyündə bir nəfər də olsun rus xidmət etmir. Bu silahların daşınması ola bilsin ki, sentyabrdan başlanıb. Dağlıq Qarabağda vətəndaş müharibəsi qızıışan andan Yerevanda və kəndlərdə, Azərbaycanla sərhəd ərazidə daha çox silahlı adamlara, həmçinin hər şeyə hazır olan qızıışmış gənclərə rast gəlinir. Bu dəstələrin başında çox vaxt Beyrutdan və Dəməşqdən gəlmiş erməniləri görmək olar. Onların bəziləri Livan terrorçularına və silahlanmış xristian qruplarına yaxındırlar. Küçə döyüşləri taktikasını yaxşı bilən yüzlərlə Livan ermənisi bura vizasız gəlib. Onların bir hissəsi Yerevanda yerləşir, əksəriyyəti isə sərhəd rayonları olan Gorus və Xanlar ətrafına yola düşüb. Qonşu respublikalarda olduğu kimi, “Qarabağ Komitəsi” bu təşkilatları Azərbaycana qarşı öz əlində saxlayır”.

Ermənilər ideoloji silahdan da məharətlə istifadə etməyə çalışırdılar. Erməni və ermənipərəst qüvvələr dünyanın ayrı-ayrı mətbuat səhifələrində guya “böyük Ermənistan”ın mövcud olduğunu iddia edir, Osmanlı imperiyası tərəfindən dağıldığını ön plana çəkirdilər. Fransız sovetşünası Lemerse-Kelkeje “Azərbaycana xaricdən təsir” məqaləsində Azərbaycan tarixini təhrif edir, qonşu dövlətlərə (ermənilər nəzərdə tutulur) qarşı xəyanətkar olduğunu sübut etməyə çalışırdı. Erməni ideoloqları öz havadarlarının pulu hesabına xaricdə kütləvi informasiya vasitələrində Azərbaycan haqqında mənfi imic yaratmaqla məşğul idilər. Məsələn, 1989-cu il iyun ayının 29-da “Yurmala” qəzetinin 26-cı nömrəsinin birinci səhifəsində belə bir başlıq verilmişdi: “Qəzetin bu nömrəsi Ermənistan və erməni xalqına həsr olunur”.

Qərb ölkələri, transmilli korporasiyalar, xarici mətbuat Azərbaycanda gedən ictimai-siyasi proseslərdən, Sumqayıtda baş verən qanlı aksiyadan, Dağlıq Qarabağ problemindən SSRİ-nin dağıdılmasında və Kommunist Partiyasının ləğvində bir alət kimi yararlandılar. Erməni millətçiləri isə bu hadisələrdən tarixi şans kimi istifadə etməyə çalışdılar. Həmin illər ermənilər informasiya müharibəsində üstünlük qazanmışdılar. Fransada, Kaliforniyada, Hollandiyada kütləvi informasiya vasitələrində ermənilər və ermənipərəst siyasətçilər, politoloqlar Azərbaycanın ünvanına böhtanlar, hədyanlar yağdırırdılar. “Sandi Tayms” qəzeti yazırdı: “Azərbaycanlılar ermənilərdən aciz və gücsüz deyillər. İnformasiya müharibəsində isə

azərbaycanlılar ermənilərdən aciz və gücsüzdürlər”.

Sumqayıtda qanlı terror fevralın 27-də baş tutsa da, bu ssenari çoxdan hazırlanmışdı. Ssenari çox məxfi şəkildə hazırlandığından iğtişaşlar başlandıqdan sonra da həqiqət dünyadan, cinayətkarlar isə istintaqdan gizlədildi. Hadisələrin xronikası, ardıcılığı sübut edir ki, erməni millətçi və separatçı qüvvələri bu qanlı terrorun məxfi planını, parol və işarələrini çoxdan hazırlamışdılar. Bir-birinin ardınca təşkil olunan aksiyalar, siyasi gedişlər də bunu sübut edir. Eyni vaxtda Xankəndidə və Yerevanda Qarabağ uğrunda mitinqlər təşkil olunur, yığıncaqlar keçirilirdi. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar kütləvi şəkildə ata-baba yurdlarından zorla qovulurdular. İlk qaçqınlar Bakıya, Sumqayıta gəlirdi. Bunun ardınca cavab aksiyaları təşkil olunurdu. Nümayişçilər, yürüşçülər arasında Azərbaycan dilində sərbəst danışan saqqallı erməni emissarları görünürdü. Erməni separatçıları məqsədlərinə çatmaq üçün hər cür hiyləyə əl atır, dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Moskva isə hadisələri sükutla izləyir, əslində, daha riyakar və dəhşətli planların konturları cızılırdı.

1988-ci il fevral hadisələrindən sonra M.Qorbaçov yüksək dairələrdə Sumqayıt faciəsinə siyasi qiymət verilməsinin qarşısını aldı. Çünki o vaxtlar Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilsəydi, həmin əməliyyatın yüksək dairələrdən idarə olunması faktı ortaya çıxsa bilərdi. SSRİ-nin milli münafiqələr zəminində dağıdılması ssenarisinin əsl müəllifləri ittiham olunardı, Sumqayıtda törədilmiş iğtişaşların Dağlıq Qarabağ problemi ilə bağlılığı üzə çıxardı. Bir də ermənilərin dünyaya bəlli olan iç üzləri açıları. Hələ bir vaxtlar ermənilərin vəhşiliyindən dəhşətə gələn fransız jurnalisti Jan-İv yazırdı: “Mən müharibədə çox şeylər olduğunu, alman əsgərlərinin qəddarlığını eşitmişəm. Amma ermənilər onları ötüb keçiblər. Onlar 5-6 yaşlı uşaqları, dinc əhalini vəhşicəsinə öldürürlər”. Əslində dünya ictimaiyyəti erməniləri belə tanıyır: zalım, qəddar, qaniçən, bir sözlə, ümumbəşəri bəla kimi...

Doğrudur, hadisələrin mahiyyətini açmaq, baş verənlərə hüquqi qiymət vermək üçün SSRİ Baş Prokurorluğu istintaq qrupu yaratdı. İlk baxışda gözləmək olardı ki, əsl həqiqət üzə çıxacaq. Amma belə olmadı, şəhərdə kütləvi həbslər başladı. Günahsız adamlar istintaqa cəlb olundu. Əsl cinayətkarlar məsuliyyətdən kənar qaldılar.

Moskvadan gələn müstəntiqləri qanlı təxribatı təşkil edənlər maraqlandırmırdı...

Fevralın 27-də Sumqayıt şəhər prokuroru İsmət Qayıbov baş vermiş iğtişaşlarla bağlı cinayət işi başlatsa da, dörd gün sonra Moskvadan göndərilmiş SSRİ Baş Prokurorluğunun istintaq qrupu bu işi öz icraatına götürərək Sumqayıtın və ümumiyyətlə, Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını istintaq-əməliyyat tədbirlərindən kənarlaşdırdı. Belə bir şəraitdə ermənilərin əvvəlcədən, qeyd-şərtsiz zərər çəkmiş tərəf kimi tanınması asanlaşdı, tutulan ermənilərin hamısı “səhvən yaxalanmışlar” kimi azadlığa buraxıldı.

Hərbçilər tərəfindən tutulmuş E.Qriqoryanın ifşa edilməsi isə istintaqın yox, zərərçəkmiş Mejlumyan bacılarının onu özlərinə qarşı zorakılıq edənlərdən biri kimi tanınmaları nəticəsində mümkün oldu. Qriqoryan uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilsə də, sonradan cəzasının qalan hissəsini çəkmək üçün onun Ermənistanı göndərilməsi də çox şeydən xəbər verir.

Moskvadan gələn müstəntiqlər Sumqayıtda özlərini həyasızcasına aparır, dindirmələr zamanı azərbaycanlılarla çox sərt rəftar edirdilər. SSRİ DTK-nın baş müstəntiqi polkovnik Zubtsev Sumqayıt milisinin əməkdaşlarını sorğu-suala tutarkən aydın başa düşülürdü ki, sovet rəhbərliyini qanlı təxribatı təşkil edənlər yox, yerli partiya və sovet orqanlarının, təsərrüfat və istehsalat sahələri rəhbərlərinin şəxsi həyatları barədə kompromat xarakterli məlumatlar daha çox maraqlandırır. Bütün bunlar isə, təbii ki, həmin şəxslər barəsində “zəruri” tədbirlər görmək üçün yox, azərbaycanlı rəhbər işçiləri ləkələmək və həbs etmək üçün lazım idi. Belə faktlar azərbaycanlıların əleyhinə növbəti çıxır-bağır kampaniyası qaldırmağa “əsas” verirdi.

Hadisələr ərəfəsində yerli hakimiyyət strukturları yuxarı hakimiyyət orqanlarına əsl vəziyyət

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

barədə məlumat vermişdilər. Moskvadan gəlmiş yüksək vəzifəli, qoşun hissələrinin və digər orqanların səlahiyyətli nümayəndələri Sumqayıtda idilər, iğtişaşlar və talanlar onların gözü qarşısında törədilmişdi. Bu fakt da sübut edir ki, hadisələr Moskvadan idarə olunur və izlənilirdi. Sumqayıtda yaşayan ermənilərin bir qisminin millətçi-ekstremist fikir daşıyıcıları olmasına dair məlumatlara keçmiş Azərbaycan SSR DTK-nın arxivində saxlanan və istintaqa təqdim edilmiş “Nalyotçik” (“Basqınçı”) kodu altında əməliyyat işinin materialları arasında olan sənədlərdə də rast gəlinir. Məsələn, əməliyyat işinin rus dilində tərtib edilmiş 146-147-ci vərəqləri Sumqayıt şəhərindəki hadisələr ərəfəsində DTK orqanları tərəfindən hazırlanmış 47 ekstremist erməni barəsindədir. Qeyd edək ki, adları çəkilən ermənilərin heç biri şəxsən zərər çəkməmişdir. 1991-ci ilin avqust ayında Moskvada baş vermiş çevrilişlə əlaqədar başlanmış cinayət işi üzrə yaradılan istintaq qrupu tərəfindən intihar etmiş sabiq SSRİ daxili işlər naziri Boris Puqonun xidməti otağında aparılan axtarış zamanı rəflərdəki sənədlər arasında Məshəti türklərinin Özbəkistandan qovulması, Dağlıq Qarabağla və digər bu kimi hadisələrlə əlaqədar sənədlər aşkar edilmişdir. Sənədlərdə Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərmiş “Krunk” təşkilatı, onların üzvləri barədə, ümumən Dağlıq Qarabağ hadisələri haqqında SSRİ DİN-ə daxil olan ilk məlumatlar öz əksini tapmışdır. Bu məlumatlar həm Ermənistan, həm də Azərbaycan Daxili işlər nazirliklərinin arayışlarından, eləcə də SSRİ DİN-in müvafiq idarələrinin məlumatlarından ibarət olmuşdur. Bu faktın özü də onu göstərir ki, baş verənlər barədə SSRİ rəhbərliyinin ilk günlərdən ətraflı məlumatı olmuş, lakin müəmmalı səbəblərdən hadisələrin qarşısını almağa heç bir cəhd göstərilməmişdir.

Sumqayıt hadisələrinin ermənilərin maraqlarına xidmət edən təxribat olduğu faktlarla sübut edilib. Bu, əvvəlcədən düşünülmüş və həyata keçirilmiş bir aksiya idi. Ermənilər bu qanlı əməllərindən öz mənafeləri üçün istifadə etməyə, beynəlxalq miqyasda xalqımız haqqında mənfi rəy formalaşdırmağa cəhd göstərsələr də, zaman hər şeyi yerbəyer edərək kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu sübuta yetirdi.

“Azərbaycan”, 01 Mart 2015

Sumqayıt: SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı

Millətlərarası ədavəti qızıqdırmaq, xaos yaratmaq keçmiş SSRİ-də “yenidənqurma” siyasəti elan etmiş Mixail Qorbaçovun “isləhat”larının tərkib hissəsi idi. Onu əhatə edən ermənilər və ermənipərəst qüvvələr milli məsələlərdə rəhbərə müxtəlif məsləhətlər verir, Ermənistanın xeyrinə ola biləcək problemlərin həllini önə çəkirdilər. Təsadüfi deyil ki, Dağlıq Qarabağ məsələsi qaldırılan zaman Qorbaçov ermənilərə hər cür köməklik göstərəcəyini vəd eləmişdi. Elə akademik Aqanbekyanın Parisdəki məlum çıxışı da hadisələrin ilk qığılcımı oldu...

Fransa Erməni İnstitutunun və Erməni Veteranları Assosiasiyasının təşkil etdiyi qəbulda Aqanbekyan demişdi: “Mən istərdim ki, respublikanın şimal-qərbində yerləşən Qarabağ Ermənistanın olsun, o, Azərbaycana nisbətən Ermənistana daha çox bağlıdır. Mən bu istiqamətdə bir təklif irəli sürmüşəm. Ümidvaram ki, yenidənqurma, demokratiya şəraitində həmin problem öz həllini tapacaqdır”.

Ermənilərin torpaq iddialarının dalğasında törədilmiş Sumqayıt hadisələri mahiyyətcə SSRİ-nin süqutu proseslərinin ilk həlqəsi oldu. Sonra Fərqanədə, Vilyusda, Tbilisidə, Novı Uzendə bir-bir növbəti həlqələr də qırılmağa başladı və böyük bir ölkənin tarixi çöküşü sürətləndi. Əgər Dağlıq Qarabağ təxribatı - süni yolla yaradılan bu ocaq Moskva tərəfindən vaxtında söndürülsəydi, sonrakı proseslər və indiyə qədər davam edən münaqişə də olmazdı. Sumqayıt olayları isə, göründüyü kimi, Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına güclü təkan verəcək ilkin vasitələrdən biri kimi düşünülmüşdü.

Britaniyalı jurnalist Tom de Vall da Qarabağ münaqişəsinin tarixinə aid yazıb 2005-ci ildə buraxdığı bədii-sənədli “Qara bağ” kitabında qeyd edib ki, bu hadisələr müasir sovet tarixində ilk kütləvi zorakılıq aktı idi.

Bu hadisələr SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin ermənilərin özlərilə birgə təşkil etdiyi və həyata keçirdiyi ssenarinin tərkib hissəsi idi. Hadisələrin baş verməsində Sumqayıtda yerləşdirilən və Azərbaycan dilini təmiz bilən ermənilərdən ibarət təxribatçı qruplar xüsusi rol oynayıb.

Yeri gəlmişkən, Vladimir Jirinovski SSRİ-nin çökməsinin başlanğıcı olan Sumqayıt hadisələrində, ilk növbədə, Mixail Qorbaçovu müqəssir sayaraq bildirmişdi ki, o, ABŞ-ın casusudur. Jirinovski açıq şəkildə deyib ki, “Sumqayıt faciəsində Qorbaçovla yanaşı, keçmiş SSRİ DTK-sı, Hərbi Sənaye Kompleksi də məsuliyyət daşıyır. Ermənistan isə böyük bir oyunda alət olduğunu dərk edir, lakin bürüzə vermək istəmir. Çünki torpaq iddiasındadır”.

Ermənistanın tanınmış siyasi xadimlərindən Paruyr Ayrikyan da etiraf edirdi ki, “Sumqayıt hadisələri Moskva tərəfindən təşkil olunmuşdu”. Bu hadisələri Moskvanın törətməsini SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin o vaxtkı sədri N.Kryuçkov da etiraf etmişdi.

Fevralın 27-də axşam SSRİ Baş prokurorunun müavini A.Katusev Mərkəzi televiziyanın proqramında məlumat verdi ki, fevralın 22-də Əsgəran yaxınlığında iki azərbaycanlı həlak olub. Ölənlərin milliyyətinin bilərəkdən vurğulanması, təsdiq edildiyi kimi, qisasçılıq hərəkətlərinə başlamaq üçün qığılcım təsiri yaradıb.

İki günün xaosu

...Hadisələrdən bir neçə gün əvvəl 100-dən çox saqqallı və qara gödəkçəli erməni ekstremisti Sumqayıta göndərilib. Onlar şəhərin “Dalğa” və “Sumqayıt” mehmanxanalarında gecələyiblər.

Şərti olaraq “Nalyotçik” adlandırılan qrupun üzvləri fevralın 27-də küçələrə çıxaraq əhali arasında ekstremist əhval-ruhiyyəli iş aparmağa başladılar. Şəxsən şahidiyəm ki, Sumqayıtın Lenin meydanında, bazar və univərmaq ətrafında camaatı başına toplayan, əsasən meşin gödəkçələr geyinmiş bu naməlum şəxslər özlərini Ermənistandan qaçmış soydaşlarımız kimi qələmə verir, ermənilərin onlara necə divan tutduqlarından “yana-yana” danışdılar.

Əhali arasında təbliğatla kifayətlənməyən emissarlar hər cür şirnikdirici vədlərlə, pul paylamaqla gəncləri və azyaşlıları məkrli niyyətlərinə qoşdular. Qızıqdırıcı, təxribat ruhlu söhbətlər təsirsiz qalmadı. Təhrikçilər şəhərdəki qeyri-sağlam qüvvələri cürbəcür şüarlarla meydana topladılar. Mitinqlər başlandı və Sumqayıtda yaşayan ermənilərə divan tutmaq çağırışları eşidildi. Şəhərin bəzi başbilənləri əhalini şayiələrə uymamağa, təmkinli olmağa çağırırsa da, artıq gec idi, düşmən öz işini görmüşdü.

Elə həmin andan qanunazidd hərəkətlər baş alıb getdi. Fevralın 27-29-da şəhərdə hadisələr idarəolunmaz şəkil aldı. Yerli hakimiyyət özünü itirmişdi. Soyuq iliyə işləsə də, iğtişaşın qaynama şkalası kəlləçarxda idi. Şəhərin 41-ci məhəlləsində, 2 və 3-cü mikrorayonlarda, “Sülh” və “Dostluq” küçələrində, digər yerlərdə başıpozuq dəstələr cövlan edir, ətrafa vahimə, qorxu saçırıldı. Kortəbii axın faciəli hadisələrə yol açdı. Döyüleb-söyülən, şikəst edilib-öldürülən sakinlər də oldu. Fikir verən kim idi ki, nə üçün milis və ordu dəstələri müşahidəçi qismində olayları izləyir, heç bir tədbir görmürlər?

Ara qarışandan sonra meşin gödəkçəlləri şəhərdən ilim-ayaq itdilər. Nəticədə ümumən 32 nəfər, o cümlədən 26 erməni öldürüldü, 400-dən çox insan xəsarət aldı, 200-dən artıq mənzil talan edildi, 50-dən çox mədəni-məişət obyektı dağıdıldı, 40-dan çox avtomobil yandırıldı, bir sözlə, şəhərə o vaxtın qiymətləri ilə 7 milyon rubl və ya 10 milyon dollar məbləğində ziyan vuruldu...

SSRİ Baş Prokurorluğu həmin cinayəti araşdırarkən 444 nəfər məhkəmə qarşısında cavab verməli olmuş, 400 nəfər isə 10-15 sutka təcridxanada saxlanılmışdı. Bir nəfər - Əhməd Əhmədov ölüm cəzasına məhkum olunmuşdu. Bu hökmü ermənilərin təkidi ilə tez-tələsik Moskvada yerinə yetirmişdilər.

...İlkin istintaqda özünü və yoldaşlarını “yandıran” müttəhim Əhmədov məhkəmədə bildirmişdi ki, tutulduğu və dindirildiyi günlərdə istintaqçılar onu qəddarcasına döyüblər. Ermənilərsə faktı dolayısı ilə təsdiqləyərək yazırlar: “İstintaq işçilərinin nüfuzunu qorumalı olan ittihamçı - SSRİ Baş Prokurorunun köməkçisi Kozlovski buna münasibət bildirmədən susub”

“Kapitan”lar kimlər idi?

Sumqayıt qırğınlarının fəal təşkilatçılarından erməni Ohanyanın, Samoylov və Pavlovskinin adları uzun müddət mətbuatdan gizli saxlanılıb. “Əsər”in baş qəhrəmanı seçilmiş şəxs isə iki dəfə məhkum olunmuş erməni Eduard Qriqoryan idi. Hadisələrin təşkilatçısı kimi azərbaycanlı Əhməd Əhmədovun güllənməsinə baxmayaraq, təkzibedilməz faktlar və şahid ifadələri əsl “kapitan”ın məhz Qriqoryan olduğunu göstərir.

Planlı təxribatın icraçısı olan Qriqoryan “Paşa” ləqəbi ilə tanınırdı. “Krunk” cəmiyyətinin fəal üzvlərindən idi. Gözünü qan örtmüş ədəbaz gizləndə özünü millətinin qəhrəmanı sayırdı. Hadisələrdən öncə təlimat almaq üçün dəfələrlə Xankəndinə gedib-gəlibmiş. Beli bağlı olduğuna görə heç nədən çəkinmirdi. Qanlı aksiyalarda Qriqoryan şəxsi “nümunə” göstərərək altı erməni öldürdü, bir neçə erməni qızını zorladı. Cinayətkar qruplar onun dirijorluğu ilə hərəkət edirdi. Paşanın cəza qruplarını talan və qətlər üçün yönəltdiyi ünvanlar isə “Krunk”a haqq ödəməyən ermənilərin mənzilləri idi.

Məlum olub ki, Yerevandan gələn emissarlar da Sumqayıtda Paşanı təlimatlandırıb, ona pul və narkotik veriblər. Ertəsi gün isə Qriqoryan tapşırıq üzrə fəaliyyətə başlayaraq ətrafına xeyli sərbətsiz gənci toplayıb və bəzi əməliyyatlarda iştirak etsələr, onlara çoxlu pul verəcəyini bildirməklə talanlara, qətlərə təhrik edib.

Zərərcəkmiş Sumqayıt sakini L.Mejlumyan bildirirdi: “Qriqoryan mənim mənzilimə daxil oldu, sındırıldığı stulun ayaqları ilə xəstə anama zərbələr endirdi, bu vaxt mən bir neçə dəfə müqavimət göstərməyə çalışdım, ancaq gücüm çatmadı, o, məni yerə yıxaraq, istədiyini etməyə başladı”.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına MƏRKƏZİ KİTABXANA

Sonralar sabiq prezident Levon Ter-Petrosyan müsahibələrinin birində demişdi ki, “Sumqayıt hadisələrindən sonra Azərbaycan xalqı şok vəziyyətinə düşmüşdü. Əgər ölkə rəhbərliyi bu məqamdan istifadə edib DQMV-nin Ermənistana birləşdirilməsi haqqında qərar çıxarsaydı, Azərbaycan xalqı buna etiraz edə bilməyəcəkdi”. Bu sözlər də sübut edir ki, Sumqayıt faciəsi ermənilərə öz separatçılıq aksiyalarını həyata keçirməkdən ötrü lazım idi. SSRİ Ali Məhkəməsinin 15 noyabr 1988-ci ildə keçirilmiş məhkəmə iclasında SSRİ Baş Prokurorunun köməkçisi Kozlovskinin söylədikləri də maraqlıdır: “Talanlara çoxlu keçmiş məhbus cəlb edilmişdi. İştirakçılar arasında ruslar, ləzgilər, ermənilər də var idi”.

Babayan familiarlı bir erməni Moskvadan gəlmiş nümayəndələri görüb qışqıra-qışqıra danışmışdı ki, guya martın 3-də mədəniyyət evinin arxasında iki erməni uşağının başını kəsib atıblar. İstintaq qrupunun rəhbəri, SSRİ Baş Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi B.Qalkin təcili olaraq faktı yoxlamaq üçün hadisə yerinə adam göndərmiş və şeyiə yalan çıxmışdı. Sonralar Babayan kimilər qeyd elədilər ki, 15 erməni qadını öldürülüb. Bu da yalan oldu. Ermənilər öz çirkin əməllərindən əl çəkmirdilər. Əslində isə azərbaycanlı ailələr bir çox erməniyi öz evlərində gizlətməklə Paşanın cinayətkar dəstəsindən qorumuşdu.

Mətbuata çıxan detallar

Şəhərin komendantı V.Krayevin Moskvada çap olunan “Pravda” qəzetinin 21 mart 1988-ci il tarixli sayındakı müsahibəsində oxuyuruq: “Ölüm çox ola bilərdi, əgər yerli əhali kömək etməsə idi. Bir avtobus sürücüsü elə həmin gün 10 erməni ailəsini öz doğma rayonu Şəkiyə aparıb...” İsrailə köçmüş bir bakılı yazar Tel-Əvivdə çıxan həftəlik “Kruq” qəzetində (23 iyul 1989-cu il) dərc etdirdiyi “Bakı gündəliyi”ndə yazırdı: “Keçmiş həmvətənim olan qadın etiraf edirdi ki, Sumqayıt azərbaycanlıların erməniləri qəhrəmancasına qoruduqları şəhərdir. Qətlərə, əlbəttə, ermənilər rəvac vermişdilər. Tutulanların işinə isə qəsdən Rusiyanın məhkəmələrində baxılıb ki, çirkin niyyətlər ört-basdır edilsin”.

Moskvada çıxan “Novoye vremya” sovet həftəliyi 20 oktyabr 1989-cu il tarixli nömrəsində “Blokada” adlı məqaləsində yazırdı ki, oxucuların fikrincə, Sumqayıtda milli zəmində talanlar olmayıb. Təxribat məqsədilə erməniləri elə özlərininkilər öldürüblər. Təbliğat nəşri olan “İki il çəkən faciə” fotoalbomunda isə Qarabağ münaqişəsinin xronologiyasına dair belə bir qeyd yer alıb: “27-29 fevral. Bilavasitə erməni ekstremistlərinin iştirak etdikləri Sumqayıt talanları və kütləvi iğtişəşlər”.

Rus yazarı Aleksandr Çekalin “Ekonomiçeskaya qazeta”nın 12 mart 2008-ci il tarixli nömrəsində dərc etdirdiyi “1983-1993-cü illərdə SSRİ-yə kənardan vurulan 100 zərbə” məqaləsində Sumqayıt hadisələrini 17-ci sırada göstərib: “17. Qərb ölkələrinin xüsusi xidmət orqanları tərəfindən erməni millətçi partiyası - ”Daşnaksutyun” və onun Ermənistan və Azərbaycandakı strukturları - vasitəsilə Sumqayıtda erməni talanlarının təşkili. Onların sonradan hüquq-mühafizə orqanlarının 100 əməkdaşından ibarət istintaq qrupunun işini pozması sayəsində hadisələrin sifarişçilərindən heç biri üzə çıxarılmayıb. İndi erməni millətçiləri öyünəcəklər ki, Sovet İttifaqına sarsıdıcı zərbəni ilk olaraq onlar vurublar”.

Kiporenkonun uydurması

Sumqayıt hadisələrinin şərh zamanı vicdanının səsinə boğaraq, nəyinsə xatirinə ermənilərə sərf edən şəkildə məlumat uyduranlar da var. Onlardan biri DTK müstəntiqi Valeri Kiporenkodur. Bu üzdənirəq çekist ermənipərəst “Analitika.at” saytına müsahibəsində azərbaycanlıların ünvanına başdan-başa iftira püskürərək hadisələri “genosid” adlandırır. O, 18 cinayət işi üzrə, o cümlədən, öz dediyinə görə, Qriqoryanın işi üzrə istintaqı aparıb. Müstəntiqin dedikləri: “Residivist Edik Qriqoryanın cinayətkar dəstəsi Sumqayıt ərazisində ermənilərin yaşadığı mənzilləri müəyyənləşdirərək onları öldürmüş və qızlarını zorlamışdır. Zərərcəkənlər arasında

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

tək-tək ukraynalı, rus və beloruslar da olub. Canilər onları erməni biliblər. Qriqoryanın atası Robert erməni, anası isə azərbaycanlı olub. (Ağ yalandır, o vəhşi xislətini rus qadını dünyaya gətirib.-Ə.N.) Qriqoryan hələ uşaq ikən atası ailəni tərk etdiyinə görə o, ermənilərə nifrət bəsləyirdi. Bir neçə məhbusluğu vardı”. Yəni cinayətləri bu üzdən törədib(!).

Valeri Kiporenkonun uydurmasına görə, iğtişələr zamanı ermənilərin müqavimət göstərmək imkanı olmasa da, Ohanesyan soyadlı iki qardaş qəhrəmanlıq edərək talançıların qarşısına çıxıb və 2-3 saat müdafiə olunublar. Valideynlərini qonşuda gizlədən qardaşların evini kütlə mühasirəyə alanda onlar qohumlarına məxsus tapança ilə (?) silahlanaraq atəş açma-açma qorunublar. Lakin qüvvələr nisbəti eyni olmadığı üçün axırda mənzilləri yandırılıb, özləri isə həyətdə qətlə yetiriləblər...

Əsl kino süjetidir. Afərin, Kiporenko! Sanki “barrikada”nı şəxsən görüb.

Yalana dair başqa bir misal. Bu günə qədər də sosial şəbəkədə “Vikipediya” ensiklopediyasının məlumatı kimi saxlanan “Sumqayıt talanı” adlı materialda keçmiş SSRİ Baş Prokurorluğuna istinadən göstərilir ki, qayda yaratmaq üçün aparılan əməliyyat zamanı 276 hərbi qulluqçu müxtəlif dərəcəli xəsarət alıb. Bu da ağ yalandır.

Həmin günərin bütün olaylarını günbəgün izləyə bilmiş bir sumqayıtlı kimi deyə bilərəm ki, heç bir əməliyyat olmayıb. Sadəcə iş-işdən keçəndən sonra şəhərdə komendant saati tətbiq olunub və yaşayış massivlərində keşik çəkən rus əsgərləri ilə əhali arasında mehriban münasibətlər olub. Şəxsən şahidəm ki, bütün günü bekarçılıqdan darıxan və soyuqdan əsən həmin əsgərlərə mənzillərdən isti ev xörəkləri, çay və qəhvə daşınıb verilir, onlarsa gözləri parıldaya-parıldaya “spasibo, bolşoye spasibo” deyərək bu payları gözlərinə təpirdilər.

Əhali həm də ona görə əsgərlərə öz balası kimi qayğı göstərirdi ki, həmin illərdə hələ minlərlə azərbaycanlı gənc sovet ordusu sıralarında qulluq edirdi. Bəzi ermənipərəst mənbələrdə talançı qrupların əsgərlərin dəbilqə və dəyənəklərini onlardan aldıqları barədə yazılanlar da uydurmadan başqa bir şey deyil.

1989-cu il sentyabrın 23-də Yerevanda, Ermənistan Memarlar evində “Quşamatyan” tarix-maarifçilik cəmiyyətinin respublika jurnalistlər ittifaqı ilə birgə keçirdiyi mətbuat konfransında Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət verilərkən özlərini ifşa etmə halları da olub. Məsələn, erməni fəalları bildirib ki, olaylardan bir neçə ay sonra keçirilmiş SSRİ xalq deputatları Qurultayında onların təmsilçiləri Sumqayıt məsələsini qaldırmağa ürək etməyiblər. Qorxublar ki, cavabında qarşı tərəf azərbaycanlıların başına Ermənistanda gətirilən müsibətlərdən danışar.

(ardı var)

Əli Nəcəfxanlı

“Xalq qəzeti”, 02 mart 2015

Sumqayıt: SSRİ-nin süqutunun başlanğıcı Ermənilərin iftira və təxribatları

(əvvəli ötən sayımızda)

Erməni təbliğatı o qədər ifrata varır ki, özünün milli zəmində baş vermiş soyqırımını hesab etdiyi Sumqayıt hadisələrinin əsl mahiyyətinin guya Moskva tərəfindən Azərbaycanın xeyrinə cidd-cəhdlə ört-basdır olunduğunu iddia edir. Əslində, bu, diqqəti sovet rəhbərliyinin siyasətindəki aşkar ermənipərəst xarakterdən yayındırmaq cəhdidir.

Ermənilərin yazdığını görə, Sumqayıt hadisələri zamanı Kremlin elçiləri Georgi Razumovski ilə Pyotr Demişev Bakıdaymış və faciədən xəbərləri olsa da, heç bir ölçü götürməyiblər. O vaxtlar xalça muzeyində bələdçi işləmiş, sonradan Moskvaya köçmüş erməni Elmira Arzumanova deyirmiş ki, azərbaycanlılarla erməniləri barışdırmağa gələn Demişev fevralın 28-i, bazar günü muzeyi ziyarət edib. Demişevin şəərəfinə İcərişəhərdəki Karvansarayda nahar da verilib. Həmin saatlarda Bakının 40 dəqiqəlik məsafəsində yerləşən Sumqayıtda ermənilər öldürülmüş. -Bunlar hiyləgər paralellərdən başqa bir şey deyil.

İsveçdə yaşayan erməni siyasi xadim və yazıçı Vaqə Avetyan özünün sensasion fikirlərlə soydaşlarının iç üzünü ortaya qoyub. Sumqayıt hadisələrinin ildönümü ərəfəsində o bildirib ki, həmin dövrdə yaşanan hadisələri azərbaycanlılar deyil, SSRİ rəhbərliyi ermənilərin köməyi ilə həyata keçirib. “25 il bundan əvvəl ermənilər Qarabağı qonşularından alıb dünyaya göstərmək istədilər ki, necə ağıllı, qədim keçmişə malik xalqdırlar. Eləcə də demək istədilər ki, azərbaycanlılar necə pis xalqdır”, -deyə erməni yazıçı bəyan edib. Ermənilərin qəsbkarlıq planları ilə bağlı onun fikirləri mütəmadi olaraq mətbuatda dərc edilir.

Ermənistanın hakim Respublika Partiyasının qurucularından olan Avetyan hesab edir ki, o zamankı SSRİ rəhbərliyinin məqsədi xalqlar arasında qarşıdurma yaratmaq idi. Bu məqsədlə də Sumqayıtda yaşayan ermənilərin əli ilə şəhərdə qarşıdurma yaratdılar.

Qeyd edək ki, Sumqayıtda baş vermiş hadisələr nə qədər təhrif olunsa da, əsl həqiqət sonradan üzə çıxdı. Avetyanın təmsalında ermənilərin öz açıqlamaları isə onların iç üzünü ortaya çıxarır. Hələ o vaxtlar Yerevanda nəşr olunan “Sumqayıt... Genosid... Aşkarlıq” kitabı başdan-başa böhtan və iftira toplusu idi. Kitabda şişirdilmiş rəqəmlərlə, uydurma faktlarla dünya ictimaiyyətini çaşdırmağa çalışılır, faktlar qəsdən təhrif edilirdi. Yalan təbliğat maşını bu yolda nə qədər canfəşanlıq göstərsə də, böhtanlara üstünlük versə də, əsl həqiqətlər hər şeyi üzə çıxartdı.

O dövrdə, 1988-ci il martın 30-da “İzvestiya” qəzeti belə bir sərəlvə ilə yazı dərc etmişdi: “Sumqayıt: istintaqa şayiələr mane olur”. Hadisələrdə guya min nəfərin öldürülməsi və s. barədə xəbərlər o həddə çatmışdı ki, hamı buna inanırdı. Nəzərə alaq ki, o zaman SSRİ-nin əsas mətbu orqanlarına nəzarət ermənilərin və onların havadarlarının əlində idi. Əsl həqiqəti isə istintaqın nəticələri ortaya qoydu. Bəlli oldu ki, Sumqayıt iğtişəşlərində müxtəlif millətlərdən olan 32 adam həyatını itirib.

Ermənistan rəhbərləri və xaricdəki erməni icması Sumqayıt hadisələrindən məqsədləri üçün gərəkli bir kart kimi istifadə edir, azərbaycanlıları qaniçən bir millət obrazında dünya ictimaiyyətinə təqdim etmək istəyirdilər.

Sumqayıt hadisələri təhlil olunarkən onlar elə hey dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Hətta qatı millətçi yazarlar Sero Xanzadyan, Zori Balayan və Silva Kaputikyan hadisələrin sabahı günü Moskvada M.Qorbaçovla görüşmək imkanı əldə etmişdilər. Elə bu görüşlərin nəticəsi olaraq Azərbaycanda kütləvi həbslər başlandı. 400-dən çox adam həbsxanalara atıldı. Günahsızlar işgəncələrə, təqiblərə məruz qaldılar.

Azərbaycan haqqında mənfi imic yaradan erməni ideoloqları az qala bir-biri ilə yarışdı. Onlar xaricdə nəşr olunan kütləvi informasiya vasitələrində bir ucdan azərbaycanlıların ünvanına yalan və böhtanlar yağdırırdılar.

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına MƏRKƏZİ KİTABXANA

Heç bir arqumentə söykənməyən həyasız iddialardan biri belə idi ki, guya hadisələrə bir neçə gün qalmış Azərbaycanın hər tərəfindən və Ermənistanın bir sıra rayonundan (Qafan, Masis və b.) “toy” adı ilə talanlarda iştirak etmək üçün gənc azərbaycanlılar Sumqayıta dəvət olunubmuş. Ağdamdan, Füzulidən, digər şəhərlərdən avtobuslar, həmçinin Qafan-Sumqayıt reysi ilə xüsusi qatar (!?) şütüyürmüş. Üçvaqonlu həmin qatar “texniki səbəblərə görə” Bakıda dayanmadan düz Sumqayıta sürülübmiş. Orada isə şeyiələr yayılıbmış ki, Ermənistanda və Qarabağda azərbaycanlıları öldürür, zorakılığa məruz qoyurlar... Lenin meydanındakı mitinqdə Qafan “qaçqınları”nın, Sumqayıt şəhəri və respublika rəhbərlərinin “izahat məlumatı”ndan sonra isə A.Q.Mehdiyev, Ə.İ.Əhmədov və başqaları şəhərin müxtəlif massivlərində çoxsaylı qruplar yaradaraq talanlara başlayıblar.

Ermənilərin belə yalan “inşa”ları saysız-hesabsızdır.

Sovqatların gətirdiyi ruh yüksəkliyi

...Ölkədə belə bir söhbət gəzirdi ki, Mixail Qorbaçov və xanımı Raisa Qorbaçova ermənilərdən çoxlu sovqat və rüşvət aldıkları üçün muxtar vilayət onlara peşkəş ediləcək. Burada “od olmasa, tüstü çıxmaz” sözləri yada düşür. Təsadüfi deyil ki, SSRİ vaxtında Baş prokurorun müavini işləmiş, sonra RF Dumasının üzvü, Hüquq komitəsinin sədri olmuş Viktor İlyuxinin sumqayıtlı çəkiliş qrupuna müsahibəsində dediyinə görə, 1987-ci ilin dekabrında Qorbaçov ABŞ-da olarkən erməni elitası onu əməlli-başlı ələ almışdır. Amerikadakı erməni icması Raisa Qorbaçovaya çox qiymətli rəsm əsərləri və XVII əsr rus əlyazmaları kitabını, bundan əlavə, brilyantla bəzədilmiş qolbağ da hədiyyə etmişdir.

Bu parça Parisdə çıxan “Humanite” qəzetinin 18 noyabr 1987-ci il tarixli nömrəsində dərc ediləndən dərhal sonra Azərbaycanı etiraz dalğası, Ermənistanı isə milli ədavət və türkləri deportasiya meylləri bürüdü. İş-peşəsi nifrət toxumu əkib fəlakət biçmək olan ermənilərin bədnam “Qarabağ Komitəsi” və “Krunk” cəmiyyəti tezliklə açıq fəaliyyətə başladılar. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara hədə-qorxu gəlir, onları təhqir edir, mal-qara və əmlaklarını əllərindən alır, dədə-baba yurdlarından qovurdular. 1988-ci il fevralın 22-də Əsgəranda iki ağdamlı gənc düşmən gülləsinin qurbanı oldu: ilk qan töküldü. Masis və Qafan rayonlarında vəziyyət daha da gərginləşdi, ilk qaçqınlar axını Azərbaycana üz tutdu. Növbəti hadisələri çox gözləmək lazım gəlmədi. Qəribədir ki, həmin günlər Sumqayıt şəhərinin rəhbərliyi məzuniyyətə çıxarılmış, milis rəisi işdən azad edilmiş, DTK şəhər şöbəsinin rəisi isə başqa işə keçirilmişdi. Şəhəri sanki bilərəkdən başsız qoymuşdular.

Hadisələrdə iştirak etmiş Nəcəfov soyadlı bir gənc istintaqa bildirmişdi ki, “Qriqoryan tərəfindən təşkil olunmuş dəstə Emma adlı erməni qadının evinə soxuldu, dərhal onu lüt soyundurdular və Edik Qriqoryan onu bu vəziyyətdə küçəyə çıxarmağı təklif etdi, sonra onun iştirakı ilə Emma vəhşicəsinə öldürüldü”.

İstintaq materiallarının başqa bir yerində göstərilir ki, “E.Qriqoryan öz dəstəsi ilə 1-ci mikrorayonda M.Petrosyanın mənzilinə daxil olub, müqavimət göstərmək istəyən mənzil sahibinə başından zərbə endirərək halsız vəziyyətə salıb”. E.Qriqoryan Sumqayıt hadisələri zamanı 6 erməni şəxsən özü öldürüb, 8 erməni qadınını zorlayıb. Bu cür faktlar çoxdur. Erməni təşkilatları bu cür cinayətlər törətmiş E.Qriqoryanı ağır cəzadan qurtara bildilər.

Vladimir Çernovun “Oqonyok” jurnalı üçün hazırladığı “Qarabağ məsələsi” məqaləsində ona müsahibə verən ağac emalı zavodunun dəzgahçısı J.Manasyanın bu fikirləri də yer alıb: “Martın 5-də biz kommunistləri şəhər (Sumqayıt. Ə.N.) partiya komitəsinə topladılar və orada general-leytenant Krayev dedi ki, yarım litrlik şüşələrdə dörd ton benzin paylanıbmış. Səkkiz min şüşə! Təkcə onları doldurmağa nə qədər vaxt lazımdır, qalsın ki, paylamağa...” - Bu etiraf hadisələrin yüksək səviyyədə təşkil edilməsinə daha bir sübutdur.

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Üç gün ərzində şəhərdə sabitliyi bərpa etmək naminə heç bir tədbir görməyən hakimiyyət dairələri yalnız dalğa yatandan sonra, martın 1-də Sumqayıtda fəvqəladə vəziyyət elan etdilər. Bundan sonra komendant saati və pasport rejiminin heç bir mənası yox idi. Amma, görünür, bu, Moskvadan göndərilmiş istintaq qrupunun rahat işləməsi üçün lazım imiş. Hadisələrə görə minə yaxın adam şübhəli şəxs qismində saxlanıldı, 500 nəfər həbs olundu, 94 nəfər mühakimə edildi. Dəstə başçısı Eduard Qriqoryana 12 il, dəstə üzvü Taleh İsmayılova isə 15 il həbs cəzası verildi. Əhməd Əhmədov erməni lobbisinin hay-küyü ilə güllələndi.

Qriqoryanın arxasında dayanan qüvvələr onu hər vasitə ilə cəzadan qurtarmağa çalışdılar. Təşkilatçılar istintaqın gedişində həqiqətin yayındırılmasına çalışır, Paşanın əməllərini gizlədir, kimisə başçı kimi qələmə verirdilər. Çox çəkmədi ki, Sumqayıtda həbs edilib cinayət məsuliyyətinə cəlb edilən Paşa erməni lobbisinin və Moskvadakı havadarların köməkliyi ilə Azərbaycandan alınıb Stavropol diyarına göndərildi. Onu müdafiə edən erməni kütləvi informasiya vasitələri Qriqoryanın yanlış tutulduğunu yazırdı. İstintaq materialları onun qatı cinayətkar olduğunu sübuta yetirsə də, sonradan cəzası 9 ilə endirildi.

Mərhum akademik Ziya Bünyadovun "Elm" qəzetinin 13 may 1989-cu il tarixli nömrəsində dərc etdiyi "Nə üçün Sumqayıt?" məqaləsində erməni daşnaklarının tarix boyu eyni ssenari üzrə türklərə qarşı törətdikləri alçaq əməlləri təkzibedilməz faktlarla oxuculara çatdırmış, A.Hovanesyanın Yerevanda çıxan "Kommunist" qəzetindəki "Suayrıcı" məqaləsinə tutarlı cavab vermişdir. O yazırdı ki, "Qarabağ komitəsi"nin Sumqayıtda yaşayan üzvləri hadisələrdən bir qədər əvvəl əmanət kassalarında olan pullarını kütləvi surətdə çıxarmağa başlayıblar. Məndən yuxarı erməni dekabr-fevral aylarında 8 milyon 343 min 691 rubl pul götürərək Sumqayıtı tərkdirib. Bu, bir daha sübut edir ki, Sumqayıt olayları qabaqcadan düşünülmüş, planlı bir aksiyadır.

Daha sonra məqalədə cinayəti törətməkdən ötrü nə üçün məhz Sumqayıtın seçilməsinə aydınlıq gətirilir. Bizim də bildiyimizə görə, o zaman 260 min əhalisi olan Sumqayıtda yaşayanların əksəriyyəti gənclər idi. Onlar əsasən rayonlardan axışıb gəlmişdilər və valideyn nəzarətindən uzaq idilər. Məhz belə gəncləri ələ almaq asan olardı. İcbari iş almış 20 min dustaq da burada yerləşdirilmişdi. Cinayət üçün münbit şəraiti olan bu şəhərdə bir qığılcım bəs edirdi ki, aləm bir-birinə qarışsın.

...Talanlar ərəfəsində İsveçdən Artashes Qabrielyan adlı bir erməni öz videokamerası ilə Sumqayıta gələrək qabaqcadan planlaşdırılmış hadisələri lentə almaq üçün rahat mövqe seçmişdi. O, lentə aldığı hadisələrə belə bir ad qoymuşdu: "Bizi başkəsənlərdən xilas edin". Həmin film xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən erməni mərkəzləri üçün nəzərdə tutulmuşdu və dərhal 22 ölkədə ekranlara çıxarıldı.

...Sumqayıtda "uğur"la icra edilən erməni qırğımından vur-tut ikicə gün sonra Stepanakertdə "Sumqayıt genosidi" nə abidə ucaldılması planlı təxribatı onların özlərinin törətməsini sübut edən aşkar faktdır. Axı, uşaq da bilir ki, iki günə abidə düzəltmək və yerinə qoymaq mümkün deyil. SSRİ DTK-sının himayə etdiyi qruplar şəhərin müxtəlif yerlərində qətliaamlar törədib. 26 erməninin qətlə yetirilməsini məhz bu dəstələr həyata keçirib. Şəhərə yeridilən ordu hissələri isə bunları kənardan izlədikdən sonra fevralın 29-da hadisələrə müdaxilə edib. Nəticədə 6 azərbaycanlı PDM-lərin altında qalaraq şəhid olub.

Martın 1-dən Sumqayıtda komendant saati tətbiq olundu. Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyi Sumqayıt hadisələrinin səbəblərini araşdıran istintaq qrupunun ermənilərin xeyrinə işləməsinə təkə susmaqla müşayiət etməyib, ədalətsiz qərara imza atıblar.

Hadisələrin səbəbini araşdıran keçmiş SSRİ Prokurorluğu və DTK-nın nümayəndələrindən ibarət istintaq qrupu baş verənləri bütövlükdə azərbaycanlıların üzərinə qoymaqla əsl həqiqəti ört-basdır edib. İstintaq dövründə zorla müttəhim elan edilmiş, ikinci qrup əlil, insulindən asılı yaşayan Elçin Gəncəliyev Bayıl türməsində müəmmalı şəkildə öldürülüb. Onun işinə məhkəmə baxışı zamanı günahsızlığı üzə çıxıb.

Ziyalı ailədən olan Taleh İsmayılova isə 15 il iş kəsilib, cəzasını "siyasi məhbus" kimi çəkmək üçün Tbilisiyə göndərilib, bir ildən sonra meyiti gəlib.

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Hadisələrdən sonra M.Qorbaçov demişdi ki, Sumqayıt hadisələri bir qrup şəxsin xuliqanlıqı nəticəsində baş verib. Onun hadisəyə belə münasibəti cinayət hadisəsinin ört-basdır edilməsilə nəticələndi. Belə. Biz qaranlıq məqamlara nə qədər çox aydınlıq gətirsək, ermənilərin şər və böhtan üçün faktları bir o qədər azalar. Günahsızlığı sübut eləmək heç vaxt gec deyil.

Əli NƏCƏFXANLI
“Xalq qəzeti”, 03 mart 2015

Sumqayıt hadisələrindən 27 il ötdü

Azərbaycan üçün Dağlıq Qarabağ yarasının bünövrəsi məhz Sumqayıt hadisələri ilə qoyuldu.

Keçmiş SSRİ-nin ali hakimiyyət orqanları və erməni agenturasının Sumqayıt şəhərində törətdiyi hadisələrdən 27-il ötdü. 1988-ci il fevralın 27-29-da baş verən həmin iğtişas soydaşlarımızın ayağına yazılsa da, bu günədək nə sözügedən hadisəyə əsl hüquqi-siyasi qiymət verilib, nə də günahsız cəzalandırılanlar bəraət alıb. Həmin hadisənin baş verməsində Sumqayıt əhalisi arasına yerləşdirilən və Azərbaycan dilini təmiz bilən ermənilərdən ibarət tərxiatçı qruplar xüsusi rol oynayıb.

SSRİ DTK-sının himayə etdiyi həmin qruplar şəhərin müxtəlif yerlərinə də qətlialar törədib. Erməni milliyətindən olan 26 nəfərin qətlə yetirilməsini məhz bu dəstələr həyata keçirib. Şəhərə yeridilən general Krayevin rəhbərlik etdiyi ordu hissələri isə bunları kənardan izlədikdən sonra, fevralın 29-da hadisələrə müdaxilə edib. Nəticədə 6 azərbaycanlı tankların tırtılları altında qalaraq şəhid olub, 400 nəfər xəsarət alıb, 200 mənzil talan edilib, 50 mədəni-məişət obyektı dağıdılıb, 40-dan çox avtomobil yararsız hala salınıb.

Günahsızların həbsi

Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyi Sumqayıt hadisələrinin səbəblərini araşdıran istintaq qrupunun ermənilərin xeyrinə işləməsini təkcə susmaqla müşayət etməyib, ədalətsiz qərara imza da atıb. Hadisələrin səbəbini araşdıran keçmiş SSRİ Prokurorluğu və DTK-nin nümayəndələrindən ibarət istintaq qrupu baş verənləri bütövlükdə azərbaycanlıların üzərinə qoymaqla əsl həqiqəti ört-basdır edib.

Təəssüf ki, həmin istintaq qrupuna daxil olan Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələri haqsızlığa qarşı çıxmaq əvəzinə günahsız insanların mühakiməsində iştirak ediblər. Nəticədə 3 minə yaxın günahsız Sumqayıt sakini zindanlara doldurulub. Onlardan 400-ü inzibati məsuliyyəə cəlb edilib, böyük bir qismi rüşvət verməklə canını qurtarıb, 94 nəfər barəsində isə cinayət işi açılıb.

Ölüm hökmü

İstintaq qrupu hadisənin səbəblərini, cinayətin törədilməsinə yaradılmış şəraiti, əsl təşkilatçıları və qatilləri müəyyən etməyib. Həbs olunan 93 nəfər azərbaycanlı 2 ildən 15 ilədək müddətlərə azadlıqdan məhrum edilib. Hadisələrin təşkilatçısı qismində mühakimə olunan Əhməd İman oğlu Əhmədova isə SSRİ Ali Məhkəməsinin 1988-ci il 18 noyabr tarixli hökmü ilə güllələnmə kəsilib. Amansız hökm 17 ay sonra icra olunub.

Kim idi Əhməd Əhmədov?

O, 1964-cü ildə Sumqayıtda fəhlə ailəsində anadan olub. Orta texniki peşə təhsili olan soydaşımız Sumqayıt hadisələri vaxtı Xovlu-iplik fabrikində fəhlə işləyib. O, həbs olunandan bir müddət öncə nişanlanıbmış. Yaşı 70-i haqlayan təqaüdə valideynləri 1988-ci ilin yayında Əhmədi evləndirmək niyyətində imişlər. Ə.Əhmədov ilk dəfə fevralın 29-da axşam saatlarında işdən evə dönərkən şəhərdə keçirilən kütləvi aksiyaya qoşulub, lakin heç bir qətlin törədilməsində iştirak etməyib.

1988-ci il martın 12-də Sumqayıtda günahsız həbslər həyata keçirən prokrorluq nümayəndələri Əhmədgilə də basqın edirlər. Onu vanna otağından yarımçılpaq vəziyyətdə çıxarıb həyətdə gözləyən maşına basırırlar...

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Ə.Əhmədov Sumqayıtdakı 41a məhəlləsində 7 erməninin ölümündə təşkilatçı və iştirakçı qisminə təqsirləndirilib. SSRİ Ali Məhkəməsində soydaşımızın günahı sübut olunmasa da, Ə. Əhmədova ən ağır cəza kəsilib.

Əslində isə həmin şəxslərin qətlini Sumqayıtda yaşayan və əvvəllər dəfələrlə həbsdə olmuş E. Qriqoryan təşkil edib. Bu, məhkəmə istintaqı zamanı sübut olunsa da, SSRİ Prokurorluğu əsl həqiqəti ört-basdır edib. Kütləvi iğtişaslarda iştirak, zorlama, qətl, qarət, milli ədavətin qızışdırılması ittihamları ilə mühakimə olunan E.Qriqoryana cəmi 12 il cəza verilib.

Ə.Əhmədova güllələnmə hökmü kəsiləndən sonra Azərbaycandan SSRİ-nin ali hakimiyyət orqanlarına yüzlərlə şikayət məktubu göndərilə də, onların heç birinə cavab verilməyib. Hətta SSRİ xalq deputatı A.Mnikovun Mixail Qorbaçovdan Əhmədovun işinin yüngülləşdirilməsi xahişinə belə baxılmayıb.

1989-cu il mayın 27-da Azərbaycan SSR Prokurorluğu Ə. Əhmədovun yaşlı valideynlərinin hisslərinə toxunacaq bir hərəkətə yol verib. Prokurorluqdan valideynlərə göndərilən məktub da SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Əhməd Əhmədova verilən güllələnmə cəzasının dəyişdirilərək həbslə əvəz olunduğu bildirilib. Lakin tezliklə bu məktubun həqiqətə söykənmədiyini aşkar olunub.

1990-cı il aprelin 4-də SSRİ Ali Məhkəməsi Ə. Əhmədovun vəkili Y.Məmmədovu təqsirləndirilən şəxsə hüquqi yardım göstərmək üçün Moskvaya dəvət edib. Əhmədovlara oğlanları barədə hökmün dəyişdirilə biləcəyi bildirilib. Vəkil Y.Məmmədov SSRİ Ali Məhkəməsinə, Prokurorluğuna ölkə prezidentinə şikayət ərizəsi təqdim etmək üçün Moskvaya çatdıqdan bir gün sonra-aprelin 6-də Ə. Əhməd güllələndi. Hökmün hansı qüvvələrinsə təzyiqli altında icra olunduğu istisna deyil.

Sumqayıt hadisələrinin açdığı ən dərin yara isə Azərbaycan üçün Dağlıq Qarabağ yarası oldu.

Hacı Tofiq

“Azad Azərbaycan”, 01 mart 2015

Levon Ter-Petrosyanın etirafı Sumqayıt hadisələri

1990-cı il sentyabr ayının 8-də SSRİ Ali Soveti palatalarının iclas zalında Ali Sovetin növbəti dördüncü sessiyasının gündəliyinə həsr olunmuş mətbuat konfransı keçirilirdi. Həmin konfransda iştirak edən yüzlərlə jurnalistdən biri də mən idim. Konfransı Ali Sovetin sədri A. İ. Lukyanov aparırdı. Sessiyanın gündəliyində duran məsələlərdən söhbət açan sədr bildirdi ki, yeni İttifaq müqaviləsinin proqram layihəsi hazırlanır. Orada ölkənin bütün xalqlarının, millətlərinin rəyi, fikri, arzusu nəzərə alınacaqdır.

Ali Sovet sədrinin bu sözlərindən sonra Ermənistandan gəlmiş jurnalistlər dil-boğaza qoymayaraq sualı sual ardınca yağdırırdılar: Sumqayıt hadisələrinə siyasi qiymət veriləcəkmi? DQMV-nin taleyi necə olacaq? 1988-ci il fevral ayının 20-də DQMV Xalq Deputatları Sovetinin sessiyası muxtar vilayətin Azərbaycanın tərkibindən çıxarılaraq Ermənistan Respublikasına birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edib. Həmin qərar Ermənistanın Ali Soveti tərəfindən dəstəklənib. Yeni İttifaq müqaviləsində bunlar öz əksini tapacaqmı? və sair və ilaxır.

Zala toplaşanlar ermənilərin həyasızlığından təngə gəlmişdilər. Təmkinli, səbirli olmaları ilə fərqlənən Yaponiya jurnalistlərindən biri dözməyərək: SSRİ Prezidenti Mixail Qorbaçovun fərmanlarına bəzi respublikalarda, o cümlədən Ermənistanda əməl olunmur, buna Ali Sovet necə baxır? – deyərək soruşdu.

– Çox pis. Biz SSRİ Prezidentinin fərmanlarının sözsüz yerinə yetirilməsinə çalışmalıyıq. – A.İ. Lukyanovun cavabı heç kəsi qane etməsə də, ermənilərdən yaxa qurtarmağa səbəb oldu.

Kremləndən çıxıb “Rossiya” mehmanxanasının qarşısına gəldim. O vaxt ölkə rəhbərinin millətlərarası məsələlərə dair siyasətindən narazı qalan insanlar çadırları quraraq etiraz aksiyası keçirirdilər. Orta Asiya respublikalarından, Moldaviyadan, Abxaziyadan, Çeçenistandan gəlmiş etirazçılar çoxluq təşkil edirdi. Onların arasında Sumqayıtdan, Dağlıq Qarabağdan bir nəfər də erməninin olmamasına təəccüblənsəm də, yaşadığım “Moskva” mehmanxanasının dəhlizi boyu sərgilənmiş “Sumqayıt hadisələri”nin foto-şəkillərini görəndə matım-mutum qurudu. Həmin şəkillərə hamıdan çox “heyran”lıqla baxan ermənilərin özləri və onlar tərəfindən satın alınmış bəzi xarici informasiya agentliklərinin müxbirləri idi.

Ertəsi gün “Moskva” mehmanxanasının əsas korpusundakı 1013 nömrəli otağın qapısına vurulmuş plakatda bu sözlər yazılmışdı: “Burada SSRİ xalq deputatları – yazıçı Zori Balayan və akademik Viktor Ambarsumyan DQMV-də Sovet orqanlarının fəaliyyətinin dayandırılmasına etiraz əlaməti olaraq siyasi aclıq elan etmişlər”. Bir azdan onlara DQMV-dən Ali Sovetə seçilmiş deputat V.Qriqoryan, ermənistanlı deputat, SSRİ Xalq artisti S. Sarkisyan və ləğv olunmuş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti Xalq Deputatları Sovetinin sədri S. Babayan da qoşuldular. Aclıq edənlər adından Sov.İKP MK-nın Baş katibi M.S.Qorbaçova Dağlıq Qarabağda ölkə Konstitusiyası tələblərinin kobud surətdə pozulduğu barədə məktub göndərilmişdi. Ölkə başçısına eyni məzmunlu müraciət bütün ermənilərin katolikosu ikinci Vazgen tərəfindən də edilmişdi.

SSRİ Ali Sovetinin dördüncü sessiyasının açılışına bir gün qalmış düzənlənən bu “şou”nun əsl məqsədini mən elə o vaxt anlamışdım və qəzetimizin oxucularına bu barədə geniş məlumat vermişdim. “Moskovskaya pravda” qəzeti müxbirinin “Aclığınız nə qədər davam edəcək?” barədə sualını cavablandıran Zori Balayan demişdi: Bu, bizdən yox, Qorbaçovdan asılıdır.

“Komsomolskaya pravda” qəzeti isə həmin günlər Yerevandan xəbər verirdi ki, xalq deputatlarının bu “tədbiri” Ermənistanda böyük əks-səda doğurmuşdu. “Aclıq aksiyası” keçirənlərə Qorbaçovun köməkçisi işləyən Şahnazarovun, ölkənin iqtisadi siyasətini müəyyənləşdirənlərdən sayılan, akademiklər Aqanbekyan və Sitaryanın, yüksək rəngli erməni ordu generallarının, tanınmış hüquqşünasların, SSRİ Ali Sovetində ermənilərin vəkili kimi çıxış edən Qalina Staravoytovanın gündə bir neçə dəfə baş çəkmələri onu göstərirdi ki, “arxalı köpək qurd basar” məsəli bədnam qonşularımızın devizinə çevrilmişdi.

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, dünyada öz məqsədinə çatmaqda ermənilər qədər fəndgir olan ikinci bir millət çətin tapılar. Onlar qarşılıqlı qoyduqları məsələnin həllində terror aksiyalarından, kütləvi qırğınlardan və məkrli təxribatlardan heç vaxt çəkinməyiblər. Bu barədə yüzlərlə tarixi fakt var. Heç uzağa getməyək. Keçən əsrin əvvəllərində regionumuzda cərəyan edən hadisələri yada salmaq. Bu gün dünyaya car çəkərək Türkiyədə ermənilərin qondarma soyqırımının guya keçirilməsinin 100-cü ildönümünün beynəlxalq səviyyədə qeyd olunmasına çalışan daşnaklar halbuki Birinci dünya müharibəsi zamanı özləri tərəfindən qəsdən törədilmiş qırğınları türklərin adına çıxarmaqla siyasi dividend qazanmağa və bunun müqabilində Türkiyə hökumətindən maddi təminat və ərazi almaq niyyətindədirlər. Terroru dövlət səviyyəsində dəstəkləyən ermənilər, dünyanın hansı ölkəsində yaşamalarından asılı olmayaraq, öz çirkin əməllərindən əl çəkmirlər. İnsanlığa, xüsusilə də azərbaycanlılara və türklərə qarşı olan nifrətlərini qəlblərinin ən dərin guşəsində gizlətməyi bacaran ermənilər fürsət düşəndə iç üzvlərini açıq şəkildə büruzə verirlər.

1988-ci il fevral ayının 28-də və 29-da Sumqayıtda törədilmiş qanlı hadisələrin əsas təşkilatçıları və icraçıları da ermənilər olmuşlar. Bu, mərkəzi hakimiyyət tərəfindən aparılan istintaq materialları ilə sübuta yetirilmiş danılmaz faktdır. Azərbaycanın əzəli torpağı olan Dağlıq Qarabağı qopararaq Ermənistanla birləşdirmək üçün “Sumqayıt hadisələri” katalizator rolunu oynamalı idi. Oynadı da. Əgər biz 1988-ci ilin fevral ayında Azərbaycanın ərazisində baş verən hadisələrin xronologiyasını təhlil etsək bunu aydın görürük. Qeyd etdiyim kimi, fevralın 20-də DQMV Xalq Deputatları Sovetinin sessiyası muxtar vilayəti Azərbaycanın tərkibindən ayıraraq Ermənistan Respublikasına birləşdirmək haqqında qərar çıxarmışdı. Bundan iki gün sonra Əsgəran rayonunda Əli və Bəxtiyar adlı azərbaycanlı gənclər ermənilər tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirildi. Həmin gün Sov.İKP MK-nın katibi G.Razumovski Xankəndinə gəldi. Ertəsi gün isə vilayət partiya komitəsinin birinci katibi V.Gevorkov vəzifəsindən kənarlaşdırıldı. Onun yerinə qeyri-legal separatçı təşkilat kimi fəaliyyət göstərən, “Krunk”un rəhbərlərindən biri olan H.Poqosyan təyin edildi.

Fevral ayının 25-də Dağlıq Qarabağ ermənilərinin guya elçiləri olan Ermənistanda yaşayan şair Silva Kaputikyan və yazıçı Zori Balayan Moskvaya gedərək Sov.İKP MK-nın katibi A.Yakovlevlə görüşdülər. Bir gün sonra isə onları M.S.Qorbaçov qəbul etdi. Həmin görüşdə Sov.İKP MK baş katibinin köməkçisi Şahnazarov da iştirak edirdi. Mixail Sergeyeviç Qorbaçov onların təkliflərini, fikirlərini öyrənmək istədi. Fevralın 27-də erməni emisarlarının “təklif”ləri M.Qorbaçova çatdırıldı. Əvvəlcədən hazırlanmış plana görə, elə həmin gün Sumqayıtda mitinqlər başlandı. Sov.İKP MK-nın beynəlxalq əlaqələr şöbəsi müdirinin birinci müavini Karen Brutens xüsusi tapşırıqla Xankəndiyə gəldi. Bütün bunlar onu göstərirdi ki, “Sumqayıt hadisələri”ndən Moskvanın əvvəlcədən xəbəri olub.

Rusiyanın tanınmış jurnalisti Andrey Karaulov “Moskovski komsomolets” qəzetində yazdığı məqalədə qeyd edirdi ki, M.Qorbaçov Sumqayıtda törədiləcək faciə barədə əvvəlcədən xəbərdar olunub, üstəlik, həmin hadisələrin Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin bilavasitə nəzarəti altında keçirildiyini də bilirdi. Bu faktları 1993-cü ilin sentyabr ayında işıq üzü görmüş “Armyanski vestnik” həftəlik qəzeti də təsdiq etmişdi.

Əgər həqiqətən də, Sumqayıt hadisələri barədə M.Qorbaçovun və DTK-nın əvvəlcədən xəbərləri olmasaydı, iğtişaların qarşısı dərhal alınardı. Hadisələrin cərəyan etdiyi vaxt SSRİ-nin hərbi prokuroru Katuşev Bakıda idi. Sov.İKP MK-nın məsul işçiləri də Azərbaycana gəlmişdilər. Onlar Moskvadan göstəriş gözləyirdilər, güc strukturlarını işə salmağa tələsmirdilər, ona görə ki, hələlik Azərbaycanı fakt qarşısında qoya biləcək qədər faciənin miqyası genişlənməmişdi.

Əllərində ermənilərin yaşadıkları ünvanlar və mənzillərin dəqiq nömrələri yazılmış siyahı olan təxribatçıların mitinq edənlərin arasına yeridilməsi, hündür binaların damında videoçəkiliş qruplarının yerləşdirilməsi, iğtişaş törədənlərin əksəriyyətinin qeyri-azərbaycanlı, o cümlədən, erməni və rus millətindən olmaları bir daha sübut edir ki, həqiqətən bu hadisələr daşnakların terror təşkilatları və SSRİ DTK-sı tərəfindən əvvəlcədən hazırlanmış icra olunurdu. Elə faciənin

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

baş verdiyi gün onun ustalıqla montaj edilmiş video görüntülərinin bütün dünyaya yayılması belə qənaətə gəlməyə əsas verir.

Sumqayıtda yaşamış ermənilərin əmanət kassalarına qoyduqları vəsaitləri bir neçə ay əvvəl çıxarmaları faktının özü də göstərir ki, bu təxribat eyni mərkəzdən idarə olunmuşdur. Fevral ayının 28-də və 29-da Sumqayıtda baş verən iğtişaşlar zamanı 32 nəfər öldürülmüşdü. Onlardan 6-sı azərbaycanlı, qalanları isə erməni idi. Qətlə yetirilən ermənilərin 6-sının qatili elə öz millətlərinin nümayəndəsi – Eduard Robertoviç Qriqoryan olmuşdu. Özü də bu cani xüsusi amansızlığı ilə fərqlənmiş, qadınlara təcavüz etdikdən sonra onları qətlə yetirmişdir.

Hadisələr zamanı Sumqayıt Şəhər Milis İdarəsinin rəisi vəzifəsini icra edən Xanlar Cəfərov deyir: “Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Kamran Bağirova yalvardım ki, öz millətinin qanını tökməklə öyünən Eduard Qriqoryanın ifadəsini lentə alıb, Moskvaya göndərək, Mərkəzi televiziya ilə nümayiş etdirək. Əhəmiyyət verilmədi, əvəzində Moskvadan gələn müstəntiqlər bizi təqsirkar saydılar, istintaqı birtərəfli aparıb, günahı azərbaycanlıların üstünə yıxdılar. Başda oturanlarımıza da, sanki, elə bu lazım idi. Hərəyə bir damğa vurub, Moskva qarşısındakı mütiliklərini bir daha nümayiş etdirdilər.”

Həmin günləri xatırlayan Ermənistanın sabiq Prezidenti Levon Ter-Petrosyan müsahibələrinin birində təəssüf hissi ilə etiraf etmişdi ki, Sumqayıt iğtişaşlarından sonra Azərbaycan xalqı şok vəziyyətinə düşmüşdü. Əgər SSRİ rəhbərliyi bu məqamdan istifadə edərək Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi haqqında qərar çıxarsaydı, azərbaycanlılar buna etiraz edə bilməyəcəkdilər. Hazırda Ermənistanda ana müxalifət hesab edilən “Erməni Milli Konqresi” partiyasının rəhbəri olan Levon Ter-Petrosyanın etirafına təəccüblənmək yox, onun mahiyyətinə diqqət yetirmək lazımdır. Çünki “Sumqayıt hadisələri” adlanan dolaşq kələfin ucu məhz bu etirafda gizlədir.

Telman Əliyev

“Xalq qəzeti”, 28 fevral 2015

Erməni təxribatının nəticələri

Sumqayıtda törədilmiş hadisələrdən 27 il keçir. Hadisəyə öləri baxanlar, onun əsl mahiyyətinə belə olmayanlar unudurlar ki, bu hadisə məhəlli xarakter daşımayıb beynəlxalq səciyyə daşıyan çox ciddi bir məsələdir. Sumqayıtda süni yolla yaradılmış bu hadisə 70 ildən artıq hökm sürmüş böyük bir dövlətin-sovet imperiyasının dağılması üçün illərlə çalışan, dəridən-qabıqdan çıxan bir sıra imperialist dövlətlərin apardıqları gizli siyasətin, kəşfiyyatın başlanğıcı idi.

Sumqayıtda hadisələrin kökü haradan başlanır? 1985-ci ildə K.U.Çernenko vəfat edəndən sonra M.S.Qorbaçov hakimiyyətə gətirildi. Qorbaçovun hakimiyyətə gətirilməsində ermənipərəst qüvvələr böyük rol oynamışdılar. Ona görə də onlar Qorbaçova yol tapa bildilər və onun ətrafında cəmləşdilər. Belə ki, Qorbaçovun siyasi məsələlər üzrə köməkçi Şahnazaryan, iqtisadi məsələlər üzrə köməkçi Aqanbekyan, Dövlət Plan Komitəsinin 1-ci müavini Sitaryan və başqaları milliyətcə erməni idilər. Onlar Qorbaçovu tam mənası ilə ələ ala bilmişdilər. 1987-ci ildə Aqanbekyanın Fransadakı çıxışı da bunu sübut edir: "Mən istədim ki, respublikanın şimal-qərbində yerləşən Qarabağ Ermənistanın olsun, o, Azərbaycana nisbətən Ermənistanı daha da bağlıdır. Mən bu istiqamətdə bir təklif irəli sürmüşəm, ümüdvaram ki, yenidənqurma, demokratiya şəraitində həmin problem öz əksini tapacaqdır". Aqanbekyanın Parisdəki bu çıxışı uzun illər hazırlanmış Qarabağı Ermənistanı birləşdirmək planının başlanğıcı üçün bir qığılcım oldu. Ondan sonra Xankəndində və Yerevanın Teatr meydanında arası kəsilməyən mitinqlər başlandı. Dərin kökləri olan Qarabağ hadisələri ilə Sumqayıtda hadisələr üst-üstə düşdü. Belə ki, ermənilər öz ərazilərində yaşayan dinc əhaliyə - azərbaycanlılara təzyiqlik göstərməyə başladılar. Hər cür təhqirlərə, zorakılığa əl atdılar, Əsgəranda iki azərbaycanlı gənc öldürüldü. Sumqayıta çoxlu qaçqın gəldi. Onların arasında erməni saqqallıları da çox idi və qabaqcıdan müəyyən plan hazırlanmışdı. Bu plan nədən ibarət idi və nə üçün məhz Sumqayıt seçilmişdi?

Ermənilər bu şəhəri ustalıqla seçmişdilər, çünki 260 minə yaxın əhalisi olan Sumqayıtda yaşayanların əksəriyyəti gənclər idilər. Azərbaycanın bütün rayonlarından gəlmiş bu gənclər valideyn himayəsindən uzaq idilər, emosional idilər və hər bir təxribata aldana bilirdilər. Milliyətcə erməni olan, 3 dəfə məhkum edilib 9 il qatı cinayətkar kimi həbsdə yatan "Paşa" ləqəbli Eduard Qriqoryan hadisələrin əsas icraçısı oldu. Bir neçə gün ərzində ətrafına yetkinləşmiş gəncləri toplaya bildi. Onlara pul payladı, narkotik maddələr verdi. Bu işdə erməni millətçiləri onu tam təmin edirdilər.

Qriqoryana xüsusi siyahı verilmişdi. Bu siyahıda bir neçə erməni ailələrinin dəqiq ünvanları göstərilmişdi. Sonradan məlum olmuşdur ki, siyahıda adları qeyd edilən ermənilər "Krunk" cəmiyyətinə üzv yazılmayan və üzvlük haqqı ödəməyən ermənilər imişlər.

Sumqayıt hadisələrini yaratmaqla ermənilər nə demək istəyirdilər? Sumqayıtda baş vermiş hadisələr "Böyük Ermənistan" dövləti yaratmaq uğrunda erməni daşnaklarının bədnam planlarının tərkib hissəsi idi. Bu hadisənin sifarişçisi keçmiş SSRİ rəhbərliyi, xaricdəki erməni diasporu, erməni katolik kilsəsi və erməni ziyalıları idilər. Məqsəd Azərbaycanı içindən partlatmaq və onun dünyada nüfuzunu yerə salmaq, dünya ictimaiyyətində "vəhşi azərbaycanlı" və "məzlum, faciələrə düşər olan erməni" obrazları yaratmaq, ermənilərin azərbaycanlılarla bir dövlətdə yaşamasının qeyri-mümkün olduğunu dünya ictimaiyyətinə inandırmaq, beləliklə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına zəmin hazırlamaq idi. Bu məqsədə nail olmaq üçün ermənilər və onlara havadarlıq edənlər Sumqayıt hadisələrini törətdilər. Sonra onu bütün dünyaya nümayiş etdirdilər. İsveçdən gəlmiş fotoreportyor Artaşes Qabrielyan öz video kamerası ilə həmin günləri lentə almış, hadisələri belə adlandırmışdır: "bizi başkəsənlərdən xilas edin".

Yazıçı Maqşud İbrahimbəyov yazır ki, o vaxt isveçdə idim, televiziya Sumqayıt hadisələri haqqında veriliş göstərirdi. Bir azərbaycanlı erməni dostu Mişanın və arvadının başını kəsir. Verilişin sonunda Qabrielyan avropalıları deyirdi ki, bizi bu "adamyeyən

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

vəhşilərdən" xilas edin. Bu hadisələr nəticəsində 32 nəfər öldürülmüşdür ki, onlardan 26 nəfəri erməni idi. Ümumiyyətlə, talanlar zamanı 400 nəfərdən çox adam bədən xəsarəti almış, 200-dən çox mənzil talan edilmiş, 50-yə yaxın mədəni-məişət obyektı dağılmışdı. Ermənilər isə dünya ictimaiyyətinə yalan məlumat verərək haray qopardılar ki, Sumqayıtda genosid baş vermiş, 500 nəfərdən çox erməni öldürülmüşdür.

Sumqayıt hadisələrindən sonra ermənilər çoxdan arzuladıqları bir planı - "Türksüz Ermənistan" planını da həyata keçirdilər. Ermənistandan - öz dədə-baba torpaqlarından azərbaycanlılar kütləvi surətdə, vəhşicəsinə qovuldular.

1988-ci il martın 1-də Sumqayıtda komendant saati elan olundu. SSRİ Müdafiə Nazirliyinin general-leytenantı V.V.Krayev Sumqayıtın komendantı təyin edildi.

Komendant saatının ilk dövründə 2 minə yaxın adam həbs olundu. SSRİ Ali Məhkəməsinin binasında - Moskvada Sumqayıtda kütləvi iğtişaşların baş verməsində müqəssir olan şəxslərin mühakiməsi olmuş, Ə.Əhmədov, İ.İsmayılov, Q.Cəfərov talanlar, yanğın, qətlərlə nəticələnən kütləvi iğtişaşların təşkilində təqsirləndirilmişlər.Məhkəmənin hökmü ilə günahsız, gənc Ə.Əhmədova ən ağır cəza - güllələnmə verilmişdir. Halbuki onun adı ilə bağlanılan 7 nəfərin kim tərəfindən öldürüldüyü müəyyən edilməmiş qalmışdır. Əsl qatil E.Qriqoryan üçün isə təyin olunan cəza aşağıdakı kimi olmuşdur: "cinayətlərin hazırlanması, həyata keçirilməsi, milli bərabərliyin pozulması, zorlama, qarət, qəsdən adam öldürmə... Bunların üstündə E.Qriqoryan 12 il azadlıqdan məhrum edilsin".

Qriqoryan üçün bu hökmü Azərbaycan SSR-in Ali Məhkəməsi, Ə.Əhmədov üçün SSRİ Ali Məhkəməsi çıxarmışdır.Hökmlər arasındakı kəskin fərq isə göz qabağındadır.

Beləliklə, SSRİ Prokurorluğu Sumqayıtda baş verən hadisələrə qiymət vermək, yəni Sumqayıt hadisələrinin təqsirkarlarını, cinayətkarları üzə çıxarmaq üçün istintaqa başladı.İlk baxışdan gözləmək olardı ki, nəhayət əsl həqiqət üzə çıxacaq.Təəssüf ki, belə olmadı.Ermənilər tərəfindən müəyyənləşdirilən prokurorluq işçiləri əsl həqiqəti ört-basdır etməyə, erməni dəyirmanına su tökməyə başladılar.Martın 2-də Stepanakertdə "Sumqayıt genosidi"nə abidənin ucaldılması, sonra Yerevanda bu işin davam etdirilməsi ermənilərin gələcək planlarından xəbər verirdi.

Borcumuz, vəzifəmiz, böyüməkdə olan nəslə erməni xislətini, erməni məkrliyini öyrətmək, düşmənlərimizi tanıtdırmaq olmalıdır.Belə bir tarixi həqiqət indi gün kimi aydındır ki, Sumqayıtda törədilən hadisələr heç də ermənilərin məhv edilməsi demək deyildir.Sumqayıtda hadisələr yüzlərlə günahsız azərbaycanlının fiziki və mənəvi əzablara düçar olması, haqlarının kobudcasına tapdalanmasına yönəldilmiş, təcavüz aksiyası idi.

İtirdiklərimizi qaytarmaq naminə hər kəs öz tarixini bilməlidir, bilmirsə öyrənməlidir. Bunları unutsaq, sabah çox şeydən məhrum ola bilərik. Çünki tarix unutmazlığı bağışlamır.

Elmar Xəlilov

“Sumqayıt”, 28 fevral 2015

Ermənilərin “genosid” planına hazır olmayan şəhər

Sumqayıtda nə baş vermişdir

1988-ci ilin fevralında Stepanakertdə erməni millətçiləri kütləvi mitinqlər keçirirdi. Onlar SSRİ və Ermənistan SSR rəhbərliyindən tələb edirdilər ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycan Respublikasının tərkibindən çıxarılıb, Ermənistan Respublikasına qatılsın. Bu, antikonstitusion bir tələb idi. Bakıda, Sumqayıtda və Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində təbii ki, ermənilərin haqsız tələblərinə qarşı etiraz dalğası gücləndi. Azərbaycan torpaqlarının toxunulmazlığı rəsmi şəkildə elan olundu. Sumqayıt 65 il ərzində çətin, lakin şərəfli bir yol keçmişdi. Vaxtilə “dostluq” şəhəri adlanan, özündə 82 millətin və etnik qrupun nümayəndəsini birləşdirən, daşı-daş üstünə qoyub böyük və nəhəng bir şəhər salan, beynəlmiləl bir ailədə yaşayan insanlar 1988-ci il fevral ayının 28-dən 29-na keçən gecə bir qrup ekstremistin əli ilə qanlı aksiyanın törədilməsinə necə rəvac verə bilərdilər? “Dostluğa” xəyanət edən kim oldu? “Dağlıq Qarabağ” problemini ortaya kim atdı? Hadisələrə təkən verən, təlimatlandırان, maddi vəsait ayıran qüvvələr kimlər idi?

Bu suallar ətrafında xarici dövlətlərdə müxtəlif fikirlər dolaşmaqdadır. Ermənipərəst kütləvi informasiya vasitələri öz uydurma cızmaqaraları ilə indi də oxucuları çaşdırır, guya Sumqayıtda ermənilərə qarşı “genosid”in olmasını sübut etmək istəyirlər.

Ciddi araşdırmalar göstərir ki, bu hadisələrin əsl səbəbləri nə Sumqayıt, nə də ki, sumqayıtlılarla bağlı idi. Şəhərdə baş verən hadisələrin kökləri daha dərin, miqyası daha böyükdür və bu hadisələr iki millət arasında “xuliqanlıq” hərəkatlarından daha çox siyasi xarakter daşıyırdı. Sumqayıt hadisələrinə Dağlıq Qarabağ rakursundan baxmaq daha düzgün olar. “Böyük Ermənistan” yaratmaq xülyası ilə yaşayan Ermənistan Respublikasının rəhbərliyi, millətçi qüvvələr, daşnak partiyasının fəalları, kəşfiyyat orqanları Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərini gərginləşdirməklə separatizmə geniş meydan açırdılar. Rusiyanın ermənipərəst mövqedən çıxış etməsi nəticəsində SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları və xaricdə yaşayan erməni lobbisinin ssenarisi əsasında Sumqayıtda qanlı aksiya törədilər.

Fevral ayının 28-də şəhərdə kütləvi iğtişaşlar, zorakılıq aktları başlandıqı barədə məlumat daxil olan kimi, Sumqayıt şəhərinin prokuroru, baş ədliyyə müşaviri İsmət Qayıbov cinayət işinin qaldırılması və istintaqa başlanması barədə qərar qəbul etmişdi.

İğtişaşları kim törətmişdi

İstintaqın ilkin mərhələsində 1050 nəfər şübhəli şəxs qismində tutulmuş, onlardan bir hissəsi inzibati, bir hissəsi isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. 97 nəfər barəsində 55 cinayət işi baxılması üçün məhkəmələrə göndərilmişdir. Onlardan 92 nəfəri azərbaycanlı, 2 nəfəri rus, 2 nəfəri ləzgi, 1 nəfəri isə erməni idi. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş şəxslərdən 183 nəfər barəsində, o cümlədən qəsdən adamöldürməyə görə 38 nəfər, zorlamaya görə isə təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilmiş 42 nəfər barəsində əməllərində cinayət tərkibi və ya cinayət hadisəsi olmadığından işin icraatına xitam verilmişdir.

Hadisələrlə bağlı saxlanılanlar arasında müxtəlif millətlərdən olan adamlar - azərbaycanlılar, ermənilər, ruslar, yəhudilər və başqaları var idi. Sumqayıtda “xuliqanlıq” edənlərin arasında ermənilər tərəfindən satın alınmış ekstremist qruplar, cinayətkarlar, terrorçular, təxribatçılar, narkomanlar və spirtli içki düşkünləri var idi. 30 nəfər isə ümumiyyətlə, heç bir ictimai-faydalı əməklə məşğul olmurdu.

İstintaq materiallarında göstərilir ki, 444 adam məhkəmə qarşısında cavab vermiş, onlardan 400

nəfəri 10-15 sutka təcridxanalarda saxlanılmışdır. Bir neçəsi uzunmüddətli həbs cəzasına, Əhməd İman oğlu Əhmədov isə ölüm cəzasına məhkum olunmuşdu. Məlumat üçün bildirək ki, Əhmədovun məsələsinə Moskvada tələsik baxılmış və onu Sumqayıtda baş verən hadisələrin “təşkilatçısı” kimi qələmə vermişdilər. Yeri gəlmişkən, bu haqda bir az geniş danışmaq istərdik. 1988-ci il mart ayının 12-də SSRİ Baş Prokurorluğunun bir qrup nümayəndəsi Əhmədovgilin evinə basqın etmiş, onu sürükləyib həyətdəki maşına mindirmişdilər.

1988-ci ilin oktyabr ayının 18-də SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayılovun məhkəmə prosesinə başlamışdı. Məhkəmə prosesi başlayan gün “Ostankino” telekanalının (indi “ORT” kanalının “Vremya” xəbərlər proqramı - müəl.) “Xəbərlər” proqramında bütün dünyaya məlumat vermişdilər ki, Sumqayıt hadisələrində “başkəsən” üç nəfərin məhkəmə işinə başlanılır. Ertəsi gün Moskvada nəşr olunan kütləvi informasiya vasitələri də bu barədə ictimaiyyətə xəbər çatdırdılar. Müttəhimlər kürsüsündə əyləşən Ə.Əhmədov, T.İsmayılov, Q.Cəfərov talanlar, yanğınlar, qətlərlə nəticələnən kütləvi iğtişaşların təşkilində və yaxından iştirakında təqsirləndirildilər. Məhkəmə prosesinə SSRİ Ali Məhkəməsinin üzvü R.K.Brize sədrlik edirdi. Məhkəmənin tərkibinə SSRİ Ali Məhkəməsinin xalq iclasçıları V.A.Kuznetsov və S.Smironov daxil idilər. Dövlət ittihamçısı SSRİ Baş Prokurorunun köməkçisi D.Kozlovski idi (“İzvestiya” qəzeti, 19.10.1988.). İttihamnamələri vərəqlədikcə, şahidlər dindirildikcə heç biri məlum olurdu ki, müttəhimlərin istintaq orqanlarının təqsirləndirdikləri dərəcədə günahkar deyillər. Onlar sadəcə olaraq həmin hadisələrdə və talanlarda iştirak ediblər, ağır cinayət hadisəsi törətməyiblər. Materiallar istintaqa qaytarıldıqda məhkəməyə təzyiqlər başlandı.

O dövrdə SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri V.Terebilovun “Novoye vremya” jurnalında mü sahibəsi çap olundu. Terebilov məhkəmə proseslərinə yuxarıdan, xüsusilə, Sov.İKP Mərkəzi Komitəsi aparatından təzyiqlər olduğundan şikayətlənir və tələb edirdi ki, məhkəmə müstəqil olmalıdır. Terebilov daha sonra qeyd edirdi ki, hazırda SSRİ Ali Məhkəməsi Əhmədovun, Cəfərovun, İsmayılovun məhkəmə prosesinə baxır. Məhz yuxarıların təzyiqi nəticəsində məhkəmə heyəti obyektivliyini, humanizmini bir tərəfə qoyub, Əhmədovun timsalında, nəyin bahasına olursa olsun “təşkilatçı” obrazı yaratmaq niyyətinə düşür.

“Moskovskiyeye novosti” qəzeti 1988-ci il, noyabr ayının 20-də yazırdı: “Vəkillər belə hesab edirlər ki, işin istintaqı tam aparılmayıb. Cinayətlərin təşkilatçıları üzə çıxarılmayıb, baş verməsinin səbəbləri və şəraiti aşkar edilməyib”. Buna baxmayaraq, 1988-ci il noyabr ayının 18-də SSRİ Ali Məhkəməsinin kollegiyası belə bir qərar çıxarır: “Cəfərovun və İsmayılovun cinayət materialları yenidən yoxlanılmaq üçün istintaqa qaytarılsın. Ə.Əhmədov isə ən ağır cəzaya layiq görülsün.” Yetkinləşməmiş bir gənci böyük sənaye şəhəri olan Sumqayıtda iğtişaşların təşkilatçısı kimi qələmə vermək nə qədər ədalətli idi?! Axı, tarixdən məlumdur ki, hər bir iğtişaşı yaratmaq üçün əvvəlcədən böyük bir təşkilat yaradılır və ora professionallar toplanılır. Bu işə günlərlə, həftələrlə, aylarla vaxt sərf olunur, maddi və ideoloji imkanlar hazırlanır. Belə olan halda, Əhməd Əhmədovun hansı təşkilatçılığından danışmaq olardı?!

Əhmədovun Sumqayıtda baş verən hadisələrdə iştirakı sual altındadır, danmırıq. Bizə qaranlıq qalan və bir çox şüurlu insanları təəssüfləndirən odur ki, yenicə texniki peşə məktəbini bitirən bir gənc Sumqayıtda baş verən iğtişaşların təşkilatçısı necə ola bilərdi? Bu fikir heç bir məntiqə sığmır. Bunu Moskva belə tələb edirdi, belə də oldu!

Sumqayıtda törədilmiş kütləvi iğtişaşlarla bağlı Azərbaycan Respublikası tərəfindən qaldırılmış 18/60206 №-li cinayət işi sonralar bir neçə müstəqil icraata bölünmüşdü. Bunun səbəbləri istintaq materiallarında əsasən işin həcmi ilə əlaqələndirilir. 18/55461-88 nömrəli cinayət işinin ittiham aktında bu barədə deyilir:

“Cinayətlərin törədilməsində yüzlərlə vətəndaş iştirak etmişdir. Mənzillərin talan olunması,

yandırılması, insanların döyülməsi, zorlanması və qətlə yetirilməsi aktları azğınlaşmış xuliqan qrupları tərəfindən törədilmişdir. Onların bir qismi istintaq tərəfindən müəyyən edilərək həbs olunmuş və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmişdir. Bəziləri artıq məhkum olunmuşlar. Onların 1988-ci il 27, 28 və 29 fevral tarixlərində ayrı-ayrı vaxtlarda Sumqayıt şəhərinin müxtəlif mikrorayonlarında və məhəllələrində cinayət törətdikləri aşkarlanmışdır. Onların cinayətkar fəaliyyətinin təhqiqatı davam edir və hələ çox vaxt aparacaqdır. (Bu abzasdakı sonuncu cümlə, heç şübhəsiz ki, yuxarıların sifarişinə xidmət edirdi, bir növ, ictimaiyyəti sakitləşdirmək üçün idi və vaxt qazanmaq məqsədini güdüdü. - müəllif).

İstintaq materiallarının böyük həcmli, kütləvi iğtişaşlarda iştirak edənlərin sayının çoxluğu ilə əlaqədar olaraq cinayət işi bir neçə müstəqil icraata bölünmüşdür. O cümlədən, həmin cinayətlərdə iştirak etmiş Səfərov Nizami Sumbat oğlu, Məmmədov Qalib Qədirşah oğlu, Hüseynov Vaqif Vahabəli oğlu, Nəcəfov Nadir Əhməd xan oğlu, Gəncəliyev Elçin Əli oğlu, İsayev Əfsər İslam oğlu, Qriqoryan Eduard Robertoviç barələrində cinayət işi 1988-ci il dekabrın 30-da ayrıca icraata verilmişdir.”

Qeyd etmək lazımdır ki, Sumqayıtda baş verən hadisələr haqqında kütləvi informasiya vasitələrində, ayrı-ayrı kitablarda, internet saytlarında əsas mövzu kimi adlarını çəkdiyimiz 7 nəfər cinayətkarın əməllərindən danışılır. Bu qrupun tərkibində milliyətcə erməni olan Eduard Qriqoryanın hadisələrdə rolu haqqında daha geniş və ətraflı məlumatlar verilir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, E.Qriqoryan Sumqayıt hadisələrində ona rəhbərlik edən bir qrup erməni millətçilərinin və Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sifarişlərini yerinə yetirdikdən sonra Sumqayıt şəhərini tərk etmək əmrini almışdı. Lakin təsadüf nəticəsində hərbcilər tərəfindən saxlanılmış və onu zərərçəkənlər tanımışlar.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, əgər Eduard Qriqoryan hərbcilər tərəfindən həbsə alınmasaydı, sözsüz ki, başda M.Qorbaçov olmaqla Moskva tərəfindən Azərbaycan xalqı dünya ictimaiyyəti qarşısında nüfuzdan salınacaqdı. Sumqayıt şəhərini isə sivilizasiyadan uzaq, quldurlar, canilər şəhəri kimi tarixdə qara səhifəyə salacaqdılar. Lakin bu, nə Moskva rəhbərliyinə, nə də erməni millətçilərinə nəsib oldu.

Azərbaycan Respublikası Baş Prokurorluğu tərəfindən aparılan genişmiqyaslı iş və əldə olunan məlumatlar əsas verir deyək ki, E.Qriqoryanla bağlı kifayət qədər materiallar toplanılmışdır və onlar oxucuların ixtiyarına veriləcəkdir.

Sumqayıtda baş verən cinayət hadisələrinin hamısı icraata götürülmüş, son nəticədə məhkəməyə verilmişdir. Yuxarıda qeyd etdik ki, harada cinayət varsa, orada da cəza olmalıdır. Əfsuslar olsun ki, 1988-ci ildə Sumqayıtda baş verən hadisələrdən sonra erməni ideoloqları dünyanın ayrı-ayrı kütləvi informasiya vasitələrində geniş təbliğat kampaniyası apararaq bildirmişlər ki, guya Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanları iğtişaşlarda iştirak edən cinayətkarlara qarşı loyallıq tutmuş, çoxlarını həbsdən azadlığa buraxmışdılar. Faktlar isə bu fikrin əsassız olduğunu, böhtan xarakteri daşdığını sübut edir.

Yerli mətbuatdan aydın görünür ki, Sumqayıtda törədilmiş iğtişaşlarda həbs olunan cinayətkarlar məhkəmə qarşısında cavab vermiş və müxtəlif müddətlərə azadlıqdan məhrum edilmişlər.

“Sumqayıt”dan baş açmaq mümkündürmü

“Azerbaydjanskaya revolyusiya” (“Azərbaycan inqilabı”) kitabının müəllifləri D.Furman və A.Abasov Sumqayıtda törədilmiş 1988-ci il fevral hadisələrinin çox mürəkkəb səbəbləri olduğunu xüsusilə qeyd edərək yazırlar: “Sumqayıt” çağdaş Azərbaycan tarixində dəhşətli hadisələr silsiləsinin ilk hadisəsi olmuşdur ki, ondan da baş çıxarmaq, əslində, mümkün deyildir. Çünki qeyri-formal mafioz əlaqələrin və korrupsiyanın kök saldığı cəmiyyətdə siyasət əksər hallarda real olaraq gizli qüvvələr, gizli sazişlər və təxribatlar yolu ilə həyata keçirilir və daha çox gizli qüvvələr, gizli sazişlər və fitnələr yolu ilə də şərh olunur.”

Qədim Romada müstəntiqlər belə bir prinsipə üstünlük verirlərmiş: “Əgər cinayət baş

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

vermişdirsə, sən əvvəl başdan canini axtarma, bu cinayətin kimə sərf etdiyini axtar.” Biz də bu fikrə söykənərək Sumqayıtda törədilmiş kütləvi iğtişəşlərin kimə, yaxud kimlərə sərf etdiyini araşdırmağa çalışaq.

D.Furman və A.Abasov mövzunu davam etdirərək yazırlar: “Əgər deyilənlərə Moskvanın Sumqayıt hadisələrini ictimaiyyəti “sakitləşdirmək” məqsədilə ört-basdır etməyə, ermənilərin hadisələri 1915-ci il erməni soyqırımının davamı kimi təqdim edərək maksimum dərəcədə şişirtməyə, azərbaycanlıların isə sumqayıtlı fəhlə - cani Eduard Qriqoryanın hadisələrdə oynadığı sirli rolunu şişirdərək hər şeyi elə ermənilərin öz üstünə atmaya çalışdıqlarını əlavə etsək, etiraf etməli olacağıq ki, Sumqayıt hadisələrinin həqiqi mənzərəsinin nə vaxtsa aydınlaşacağını güman etmək ağlabatan iş deyildir”.

Beləliklə, nəzəri cəhətdən Sumqayıtda kütləvi iğtişəşlərin törədilməsində maraqlı ola biləcək iki əsas tərəf vardır. Onlardan biri Ermənistan, digəri isə Azərbaycandır.

Ermənilərin versiyası: Sumqayıtda kütləvi iğtişəşləri azərbaycanlılar təşkil etmişlər. Məqsəd: ermənilərə qarşı soyqırımı törətmək, bununla, onları qorxudaraq Dağlıq Qarabağ uğrunda mübarizədən çəkəndirməkdir.

Azərbaycanlıların versiyası: Sumqayıtda kütləvi iğtişəşlər erməni və ermənipərəst millətçi-separatçı qüvvələr, xüsusi xidmət orqanları, Daşnak partiyası tərəfindən törədilmişdir. Məqsəd: azərbaycanlıları vəhşi, quldur, qaniçən, sivilizasiyadan uzaq toplum kimi dünya ictimaiyyətinə təqdim etməkdir. Azərbaycanlılarla birgə yaşamağın “qeyri-mümkün olduğu”nu “sübut etmək”, bununla da, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb Ermənistan Respublikasına birləşdirilməsi uğrunda mübarizə aparmaqda siyasi dəstək əldə etməkdir.

Müstəqil fikir sahibləri aydın başa düşürlər ki, Sumqayıt təxribatında hər şey bir o qədər də sadə deyildir. Bu iki xalqı etnik zəmində toqquşdurmaq kiməsə çox sərfəli idi. Dünya miqyaslı tanınmış yazıçı Eduard Topol “Azadlıq” radiosunun müxbiri Tengiz Qudavaya verdiyi müsahibəsində bu hadisələrlə bağlı öz fikrini bildirərək demişdir: “Bu, təxribatdır. Mən buna tam əminəm. Mən öz jurnalistlik tərcümeyi-halıma Sumqayıtda başlamışam. Ölkənin hər bir yerindən buraya hər cür insanlar axışıb gəlmişdilər. Mən qəzetdə işləyirdim, bu gün erməni haqqında yazırdım, sabah azərbaycanlı haqqında... Bizim redaksiyada beş nəfər yazan adam var idi, onlardan iki tam onda beşi yəhudi, biri erməni qızı, biri də azərbaycanlı; biz həmyaş idik və hər şeydə bərabər idik. Və mən eşidəndə ki, sonra hər şey Sumqayıtdan başladı, talanlar, qırğınlar - dəhşət, qarabasma məni götürdü: mənim bütün dostlarım bu cəhənnəmin içindədirlər! Mən o vaxtlar, Sumqayıtda işləyən dövrdə, dağ turizmi, alpinizmlə məşğul olurdum və yadımdadır, sovet hakimiyyətinin 50 illiyi idi, ya hansısa başqa bir bayram idi, biz piyada Dağlıq Qarabağa yola düşdük. Biz bütün Dağlıq Qarabağı gəzdik, mən ayaqlarımla, piyada bütün Dağlıq Qarabağı addım-addım gəzdim. Biz hər dəfə meşəni keçib növbəti kəndə yaxınlaşanda, kənd sakinləri görürlər ki, kəndə tərəf bir dəstə adam gəlir, ancaq onlar hələ nə bizim sifətlərimizi gördülər, nə də ki, kim olduğumuzu bildilər, ancaq biz kəndə çatar-çatmaz, kənd qadınları - fərqi yox idi, bu azərbaycanlıların kəndi idi, yaxud ermənilərin - bizi əllərində çaxır dolu bardaqla və çörəklə qarşılayır, bizə həm Azərbaycan dilində, həm də erməni dilində xoş gəldin deyir, xoş söz söyləyirdilər... Heç bir düşmənçilik yox idi. Mən bunu təsdiq edirəm, çünki mən həm erməni kəndində çaxır içib çörək kəsirdim, həm də azərbaycanlı kəndində: Yox idi heç bir düşmənçilik...” Politoloq, “Naş sovremennik” jurnalının daimi müəllifi Kseniya Myalo Sumqayıt hadisələri ilə bağlı yazır: “Millətlərarası münaqişələr” adlanan toqquşmalar SSRİ-də kifayət qədər stabil, nizamlı bir cəmiyyətdə və kifayət qədər yüksək rifah şəraitində, həm də çox vacibdir ki, əhalinin əksər hissəsinin yüksək təhsilə malik olduğu bir şəraitdə baş verib yayıldı. “Durğunluq” adlanan dövrün xarakterik göstərici olan ağır çəkili statikadan (sakitlikdən, sükunətdən) bir göz qırpmında kəskin dinamikaya (çevik hərəkətlərə) keçmək üçün çox güclü təsirə malik olan vasitələr tətbiq etmək lazım gəlirdi və belə vasitələr tapıldı. Bu, ilk növbədə, bandit aksiyalarının keçirilməsi üçün şüurlu surətdə (qəsdən) cinayətkarların, ələlxüsus, ən qatı canilərin geniş

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına MƏRKƏZİ KİTABXANA

şəkildə cəlb olunmasıdır; onların əsas vəzifəsi ilk qanı tökməkdir, həm də elə üsullarla ki, insanları, əhalinin əksər hissəsini vahimədən donub qalmağa məcbur etsinlər. Belə də oldu: Sumqayıtda, Fərqanədə, Oşda...”

Svante KORNELL (ABS), Con Xopkins adına Orta Asiya və Qafqaz Universitetinin baş direktoru: “Qoşunlar konfliktə qarışmırdılar. Onlar hadisələrə kənardan laqeydcəsinə baxırdılar. Yeri gəldikdə isə iki etnik qrupu qızıqdırır və ədavət salırdılar”, (“Dağlıq Qarabağda konflikt: məsələnin həllinin dinamikası və perspektivi”).

Aleksey ZVEREV, rus politoloqu: “SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi Sumqayıtda hadisələr zamanı iğtişaşların baş verəcəyindən və qətlərin törədiləcəyindən xəbərdar idi”. (“Qafqazda mübahisəli sərhədlər” məqaləsi).

Sumqayıt və Dağlıq Qarabağ SSRİ məkanında “yenidənqurma” adı altında gedən ictimai-siyasi mühitin yetişdirdiyi bir problem idi. Ölkədə nə baş verirdi?

1988-ci ilin fevral hadisələrindən sonra bir çox erməni iki milləti qarşı-qarşıya qoymaqda ilk növbədə, millətçi qüvvələri, şovinistləri, hakimiyyətə can atanları qınamağa başladılar. Sumqayıtda hadisələrə obyektiv yanaşan ermənilər az deyildi. Həmin günlərdə baş vermiş hadisələrə Sumqayıtda yaşayan ermənilər öz münasibətlərini “Kommunist Sumqayita” qəzetinə göndərdikləri məktublarında bildirirdilər. Aşuk-Atayanın məktubunu olduğu kimi oxucuların diqqətinə təqdim edirik: “Bakıdan gələn qəzetləri alıb oxumaq istəyirdim. Qəzet köşkünün qarşısında adam çox idi. Mənə qəzet çatmadı. “Nə xəbər var?” - deyə soruşdum: “Eyni şeyi yazırlar” - cavabını aldım. Sovetlərin vaxtında bizi beynəlmiləl ruhda tərbiyə etmişdilər. Sonralar məlum oldu ki, SSRİ-də beynəlmiləl tərbiyə formal xarakter daşıyır. Bütün ideyalar, şüarlar çürümüş özüllər üzərində qurulmuşdu. Əslində, beynəlmiləl tərbiyə ardıcıl, dostluğa, qardaşlığa söykənən və heç bir vaxt xəyanətə xidmət etməyən ideyalar üzərində qurulmalı idi. Bunu demokratiya tələb edir. Lakin bu əməllərə riayət olunurdumu? Əlbəttə ki, yox! Azərbaycan-Ermənistan münasibətlərində hər şey əksinə oldu. Elə qüvvələr var ki, milli zəmində ədavət salır, qonşuluqda yaşayan millətləri bir-birinə qarşı qızıqdırır, gərginliyi artırır. Belə insanlar heç bir vaxt öz vətənlərini sevmə bilməzlər. İnanmaq olmur ki, 15 il Dağlıq Qarabağ Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində işləmiş Gevorkov milli məsələ ilə ciddi məşğul olsun. Əgər olsa idi, Qarabağda mitinqlər keçirilməzdi. Sumqayıtda hadisələr baş verdi. Çox qəribədir, həmin an bütün dünya bu hadisələrdən danışmağa başladı. Bu, qabaqcadan planlaşdırılmış bir təxribat idi. Sumqayıtda cinayət halları baş vermişdir. Hüquq-mühafizə orqanları istintaqla məşğuldurlar. Məhkəmə prosesləri gedir. Cinayətkarlar cəzalarına çatıblar. Soruşmaq lazımdır: görəsən, niyə məhz icraçılar həbs olunub? Görəsən, niyə sifarişçilər və təşkilatçılar azadlıqda gəzirlər, onlara qarşı ölçü götürülməyib? Mətbuat da birmənalı mövqə tutmuşdu.

“Qarabağ Komitəsi”nin fəal üzvü Ayrikyan fevral ayının 24-də “Vaşinqton tayms” qəzetinə verdiyi məlumatda Stepanakertdə mitinqlərin keçirilməsini bildirirdi. Fevralın 26-da isə Ayrikyanın vasitəsilə “Çikaqo sandi tayms” qəzetində təxribat xarakterli məqalə dərc olunmuşdur. Məsələyə ciddi münasibət bəsləyənlər də var idi. Erməni ziyalıсы Ayrapetyan “Qolos Rodini” qəzetinin 1988-ci il 4 may tarixli sayında şovinist Ayrikyanı ifşa etmişdir. Üç dəfə məhkum olunmuş bu millətçi ünsür Ermənistanın SSRİ-nin tərkibindən çıxması üçün meydanlarda alovlu çıxışlar edirdi. Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlıların qovulması təbliğatı ilə məşğul olurdu. Mənim 70 yaşım var. Bakıda anadan olmuşam. Müharibə iştirakçısıyam. Sumqayıtda 1 saylı trestin 9 nömrəli təmir-tikinti idarəsində çalışmışam. Heç bir sıxıntı hiss etməmişəm, hüquqlarıma toxunan olmayıb. İstərdim hər iki xalq tezliklə barışsın, sülh bərqərar olsun. Bunu birmənalı başa düşmək lazımdır”.

Bu gün bizi narahat edən və düşündürən bir məsələdir. Ermənilər çox vaxt “genosid”dən danışırlar, özləri isə Xocalıda “genosid” törətdilər. Bunu artıq bütün dünya bilir. Bununla belə,

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Ermənistan rəhbərliyinin, hüquq-mühafizə orqanlarının Xocalı qarşısında olan cinayətləri heç bir vaxt yuyula bilməz.

Fikir verin: Sumqayıtda 1988-ci ilin fevral ayının 27-29-da qanlı aksiya törədildi. Fevralın 27-də

Sumqayıtın sabiq prokuroru İsmət Qayıbov cinayət işi açdı, istintaq başlandı. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, mindən çox adam dindirildi, 94 nəfər müxtəlif müddətlərə azadlıqdan məhrum olunma, bir nəfər isə ölüm cəzasına məhkum olundu.

Cinayət varsa, cəza da olmalıdır!

Xocalıda 613 nəfər qətlə yetirilib, 1275 nəfər əsir götürülmüşdür. Bu ölçüsüz cinayətə - Xocalı soyqırımına görə Ermənistan rəhbərliyi, hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən bir nəfər də olsun belə, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmayıb. İnsanları qətlə yetirənlər məhkəmə qarşısında cavab verməli olduğu halda, bu gün böyük bir cinayətkar qrup, başda Levon Ter-Petrosyan, Robert Köçəryan, Serj Sərkisyan olmaqla, azadlıqda gəzir.

Bu, bütün beynəlxalq hüquq normalarına ziddir. Xarici dövlətlər, beynəlxalq qurumlar, kəşfiyyat orqanları, ziyalılar, ilk növbədə Rusiya, onun hərbi hissələri çox gözəl bilirlər ki, soyqırımının başında kim durub, onun sifarişçiləri və təşkilatçıları kimlərdir. Lakin nədənsə bu haqda susmağı üstün tuturlar.

Bu cinayətkar ünsürlərə qarşı heç bir cəza tətbiq olunmur, əksinə, cavabdeh şəxslər bir-birinin ardınca Ermənistan respublikasının prezidenti seçilirlər. Görəsən, hansı ölkədə soyqırımında iştirak etmiş “qəhrəmanlar” sonralar ölkəyə rəhbərlik edirlər? Onların apardıqları siyasətdən heç sülh iyi gələrmə? Xeyr! Onların apardıqları siyasətlərdən ancaq qan iyi gələr! Yüzlərlə, minlərlə axıdılan insan qanı! Bu qanı yumağın vaxtı çatmayıbmı? Hər halda, bu qatı cinayətkarlar gec-tez tarix qarşısında cavab verməli olacaqlar. Stalinin vəfatından sonra Beriyaya qarşı olan cəza ter-petrosyanların, köçəryanların, sərkisyanların da başına gətiriləcəkdir. Buna heç kimin şübhəsi olmasın. Var hüquq, var mənəviyyat! Görünür, onların simasında mənəviyyat faşist əxlaqı ilə əvəz olunub.

Xocalıda vəhşiliklər törədən cinayətkarlar, görünür, Dostayevskinin “Cinayət və cəza” romanını oxumayıblar. Cinayət törədənlər Allahdan qorxmayıblarsa, deməli, allahsızdırlar və bir gün Allah xofu onları məhkəmə qarşısına gətirib çıxaracaqdır. Bu, mütləq olacaq!!!

Eyruz MƏMMƏDOV
əməkdar jurnalist

Ramazan MƏMMƏDOV
Sumqayıt Dövlət Universitetinin kafedra müdiri, professor

“Azərbaycan”, 27 Fevral 2015

Sumqayıt hadisələri daşnak ideologiyasından bəhrələnən təxribat idi

SSRİ-nin dağılması üçün Dağlıq Qarabağ problemi nə qədər sərfəli idisə, Sumqayıt bəhanəsi Ermənistanda illərdən bəri hazırlanan, etnik təmizləmə ilə nəticələnən erməni milli hərəkətinin başlanmasına təkan Verdi

Sumqayıt hadisələri (1988), 20 Yanvar qırğını (1990), Xocalı soyqırımı (1992). SSRİ-nin şər yuvası olan DTK-nın təxribat planlarının halqalarından olan bu hadisələr daşnakların əsrdən-əsrə adlayan məkrli siyasətlərinin ssenarilərinə uyğun oyunları idi.

Ötən əsrin sonlarında iqtisadi sahədə tənəzzülə uğrayan SSRİ-nin hərbi sahədə hegemonluğunu saxlaması kommunist rejimini dağılmaq təhlükəsindən sığortalayırdı. Sosialist üsul idarəsinin başında dayanan Kremlin süqutu üçün başqa vasitələrdən istifadə, etnik qarşıdurmaların yaradılması və millətlərarası münaqişələrin qızışdırılması ən inandırıcı ideya kimi üstünlük təşkil edirdi. Bu sahədə ciddi araşdırmalara da ehtiyac yox idi. Başqalarının əlində həmişə oynancağa çevrilən, milli münaqişələrin yaradılması üçün katalizator olan ermənilərdən istifadə yenə də gündəmə gətirildi. Bu dəfə erməni xəyanətkarlığı beynəlxalq səviyyədə “gərəkli oldu.” Müxtəlif millətlərin qardaşlıq ailəsi olan SSRİ-ni dağıtmaq, milli zəmində münaqişələrin baş verməsi üçün ən zəif halqa seçildi. Tarixdə bir neçə dəfə baş vermiş erməni- müsəlman qarşıdurması ötən əsrin sonlarında bir daha təkrarlandı, münaqişə ocağının ünvanı bəlli oldu. Dağlıq Qarabağda azərbaycanlıların qonaqpərvərliyindən istifadə edərək özlərini o torpaqların sahibi görmək istəyən daşnaklar illərdən bəri arzusunda olduqları “Dənizdən- dənizə” ideyalarının gerçəkləşməsi, yaranan fürsətdən ustalıqla istifadə etmək üçün fəallaşdılar. Azərbaycanın gözəl güşələrindən olan Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi ideyası ortaya atıldı. O vaxt sovetlər birliyinin ilk və sonuncu prezidenti, ermənipəst M.Qorbaçovun məsələ ilə əlaqədar xeyir-duasını başbilənləri A.Aqanbekyan vasitəsilə alsalar da istəklərini gerçəkləşdirmək üçün stimül, təkan da lazım idi. 20 fevral 1988-ci ildə “miatsum” deyən ermənilər həsrətində olduqları Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan ayrılıb Ermənistana birləşdirilməsi barədə separatçı çağırışların səsləndiyi mitinqlər təşkil etdilər. Bəhanə də tapıldı. Erməni ideoloqlarının istəyi, Kremlin dəstəyi və SSRİ DTK-nın ssenarisi əsasında Sumqayıt hadisələri törədildi.

27-29 fevral 1988-ci ildə törədilən hadisələri ilə diqqət çəkən Sumqayıtda o vaxt 82 millət və etnik qrupu təmsil edən 258 mindən artıq əhali yaşayırdı ki, onların 14.208 nəfəri ermənilər idi. Demək milli zəmində qarşıdurma və qırğın törətmək üçün seçilən bu şəhər əsil milli qarşıdurma üçün poliqon ola bilərdi. Ssenarinin müəllifləri bir məqamı da unutmadılar ki, gəncik şəhəri adlandırılan Sumqayıtda yaşayanların əksəriyyəti yeniyetmələr idi. Yəni hələ də şüurları formalaşmamış gəncləri müxtəlif istiqamətlərə yönəltmək daha asan olardı.

Bu günlərdə təqdimatı keçirilən, elmi redaktoru akademik Ramiz Mehdiyev, müəllifi jurnalist İbrahim Məmmədov olan “Azərbaycana qarşı Sumqayıt təxribatı- Qriqoryan işi” adlı kitabında qeyd olunduğu kimi Azərbaycanın ikinci sənaye şəhərində 27 il bundan əvvəl törədilən hadisələr erməni terrorçuluğunun, işğalçılığının tarixində, onların təcavüzkar psixologiyasında çox kiçik bir epizodu ifadə edir. Ermənilər illərdən bəri məkrli niyyətlərini həyata keçirmək üçün planlaşdırılmış, sistemli və təşkilatlanmış şəkildə fəaliyyətə başladılar.

Beləcə gizlədilmiş tənəzzülün ocaq birdən alovlandı. Milliyyətə erməni, hadisələr zamanı 6 soydaşını qətlə yetirən, 3 dəfə məhkum olunan Edurd Qriqoryan adlı bir nəfərin təşkilatçılığı ilə Sumqayıt hadisələri baş verdi. Şahidlərin də bildirdiyi kimi ermənilərin öldürülməsində, evlərin talan edilib yandırılmasında, millətlərarası münasibətlərin qızışdırılmasında fəallıq göstərən hamının “Edik” kimi tanıdığı bu erməni sonda hadisələrin pərdəarxası iştirakçısı kimi qələmə verildi. Əksinə, baş verənlərin əsil mahiyyətini dərk etməyərək ümumi axına qoşulan Əhməd Əhmədov adlı gənc ermənilərin fitvası, rus hakimlərin əlüstü keçirdikləri məhkəmənin hökmü ilə

güllənməyə məhkum edildi. Heç bir günahı olmayan Taleh İsmayılov 15 il azadlıqdan məhrum olundu. Q. Cəfərov adlı gənc də ittiham olunanlar arasında idi. Digər sumqayıtlı Elçin Gəncəliyev istintaq zamanı verilən işgəncələrə tab gətirməyərək intihar etdi. Əsil qatil E. Qriqoryan isə guya azadlıqdan məhrum edilərək Ermənistana təhvil verildi. Az müddətdən sonra isə azadlığa buraxıldı.

Ümumiyyətlə, həmin hadisələrdə müxtəlif millətlərdən olan 32 adam həlak olmuş, 400 nəfər xəsarət almış, 200-dən artıq mənzil talan olunmuş, 50-ə qədər mədəni-məişət obyektı dağılıdılmış, 40 maşın zədələnmişdir. Ermənilərin fitvası və əlləri ilə ölürlən 26 nəfər şovinst, terrorçu, separatçı “Krunq” və “Qarabağ” təşkilatlarına pul verməkdən imtina edən ermənilər idi. Demək ötən əsrin əvvəlində baş verən erməni fitnəkarlığı yüzilliyin axırında bir daha təkrarlandı. Bütün hallarda olduğu kimi yenə də hakimiyyətdə olan Kreml yaltaqları hadisələrin əsil mahiyyətini xalqdan gizlədərək vəzifələrini qorudular. 20 Yanvarda olduğu kimi “qarşıdurmanı yatırmaq” adı ilə sovet əsgərlərinin hadisələrə müdaxilə etməsinin özü bir daha təsdiqləyir ki, Sumqayıtda baş verənlər düşünülmüş ssenari üzrə həyata keçirilən erməni təxribatı idi. Amma iqtidardakılar nəinki susdular, danışmaq istəyənlərə belə imkan verilmədi. Belə susqunluğun və unutqanlıqın ağır nəticəsi bir neçə ildən sonra Xocalı soyqırımı ilə bildirildi. O dövrdə Azərbaycanın hadisələrə reaksiyasını öyrənmək üçün törədilən Sumqayıt təxribatı sonradan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin şiddətləndiyi, torpaqlarımızı işğal zamanı törədilən faciələr, qırğınlar ilə bir daha təkrarlandı.

Sumqayıtda, Xocalıda ermənilər tərəfindən qətlə yetirilən azərbaycanlıları soyqırım qurbanı kimi görmək istəmirlər. Amma zamanın çarxı ədalətin diqtəsi ilə dönməyə başlayır. Çox keçməz bütün dünya xalqları Ermənistanın işğalçılıq siyasəti nəticəsində torpaqlarımız uğrunda şəhid olan soydaşlarımızın soyqırım qurbanları olduqlarını təsdiqləyəcəklər. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlandıqdan dünya ictimaiyyətinin hadisələrin başvermə tarixi və səbəbləri barədə ətraflı məlumatları olsa belə həqiqəti etiraf etməkdən çəkinən Avropa, Qərb təmsilçiləri kimi Minsk qrupunun həmsədrələri də “ikili standartlardan yanaşma xəstəliyindən” xilas ola bilmirlər.

Yaxın keçmişdə şahidi olduğumuz qanlı-qadalı hadisələrin, törədilən qırğınların, soyqırımların, qətliaamların bir məqsədi var idi: Azərbaycan xalqının qəlbində bir xof, qorxu yaratmaq. Təəccüblüsü budur ki, bir mərkəzdən idarə olunan, sistem halında həyata keçirilən qırğınlarda yenə də başına tumar çəkilən, sığarlanan Ermənistan, günahlandırılan isə Azərbaycan olur. Bəzi dairələrin ikili siyasətinin bu gün də davam etməsinin nəticəsidir ki, Ermənistan bütün danışıqlarda qeyri-konstruktiv mövqeyində qalmaqdadır.

Bu qırğınlarda qətlə yetirilən milyonlarla azərbaycanlının qatili imperiya siyasətini yerinə yetirən, separatçı, təcavüzkar, qaniçən ermənilərdir. Amma bir dəfə də olsun tökdükləri nahaq qanlar, dinc əhaliyə qarşı göstərdikləri amansız, qəddarlıq üçün onlardan hesab soran yoxdur. Buna görə də arxayınlaşan Ermənistan tək Azərbaycandan yox, Türkiyədən, Gürcüstandan ərazi iddialarından əl çəkimirlər. Ancaq Azərbaycan xalqı soydaşlarının xatirəsini həmişə əziz tuturlar. Ümummilli lider Heydər Əliyevin sərəncamı ilə martın 31- Azərbaycanlıların soyqırımı kimi qeyd olunur. Prezident İlham Əliyevin davam etdirdiyi siyasət nəticəsində artıq Xocalı soyqırımını tanıyanların sayının artması ilə ermənilərin məkrli siyasəti dünya ictimaiyyətinə çatdırılır. Bir əsr bundan əvvəl törədildiyi iddia olunan saxta “erməni soyqırımı”nın tanınmasına cəhd edənlər nədənsə Sumqayıtda, Xocalıda ermənilər tərəfindən qətlə yetirilən azərbaycanlıları soyqırım qurbanı kimi görmək istəmirlər.

Bu sahədə ciddi araşdırmalara da ehtiyac yoxdur. Son 20 ildə ermənilərin Azərbaycan torpaqlarını işğal faktı Ermənistanın separatçılıq və işğalçılıq siyasətinin ağır və acı nəticələridir ki, dünya birliyi bu dəhşətlərə, ədalətsizliyə hələ də göz yumur. Cənubi Qafqazda sabitliyin təminatı üçün aparılan mübarizələr fonunda Azərbaycanın haqq səsini eşidənlərin sırası artsa da hələ də torpaqlarımız işğal altında qalmaqdadır. Münaqişələrə ikili yanaşma siyasətinin

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

nəticəsidir ki, Dağlıq Qarabağ müharibəsi davam edir, cəbhə bölgələrində atışma səsləri eşidilməkdə, insanlar səksəkədədirlər.

Ancaq müharibə şəraitində yaşamasına baxmayaraq aparılan düzgün, düşünülmüş siyasət nəticəsində Ermənistanı bütün sahələrdə arxada qoyan Azərbaycan artıq dünya birliyinin etibarlı üzvü kimi haqqını tələb etməkdədir. Azərbaycanın sülhün və əmin-amanlığın qorunması naminə apardığı siyasətin dünya birliyi tərəfindən dəstəklənməsi Ermənistan kim onun havadarlarını da təşvişə salır. Düşmən hiss edir ki, Azərbaycan siyasəti, iqtisadi inkişafı, qüdrətli ordusu ilə bütün təzyiqlərə, hərbi müdaxilələrə layiqli cavab verəcək qüdrətə malikdir. Ölkəmizin Prezidenti İlham Əliyev kimi Ali Baş Komandanı, xalqın inam və etimad göstərdiyi iradəli, qətiyyətli rəhbəri vardır. Mütəşəkkil, ən müasir zirehli döyüş texnikası, hərbi avadanlıqlarla təmin olunmuş Silahlı Ordusu ilə regionda fərqlənən Azərbaycanın əsgər və zabidləri ermənilərin bütün həmlələrinə cavab verəcək səviyyədə döyüşə hazırdırlar.

Havadarlarının ciddi cəhdinə baxmayaraq səfalət və iqtisadi böhran içərisində qalan Ermənistan isə bu müharibədən heç nə əldə etməsə də Sumqayıt faciəsi kimi münaqişələri planlaşdıranların mənafeyinə uyğun addım atmaqla xalqını daha acınacaqlı vəziyyətə salıb. Amma tarix də göstərir ki, heç bir müharibə sonsuz deyildir. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi də sülh və ədalət tərəfdarı olan Azərbaycanın torpaqlarının işğaldan azad olunması ilə nəticələnək. Prezident İlham Əliyevin bildirdiyi kimi bayrağımız Xankəndində, Şuşada dalğalanacaq: “Ancaq bu, hərtərəfli və tam şəkildə olmalıdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü tam şəkildə bərpa edilməlidir, Şuşada, Xankəndidə Azərbaycanın dövlət bayrağı qaldırılmalıdır və gələcəkdə azərbaycanlılar bütün tarixi torpaqlarında yaşamaladırlar. Bizim tarixi torpaqlarımız İrəvan xanlığıdır, Göyçə, Zəngəzur mahallarıdır. Vaxt gələcək biz orada da yaşayacağıq. Mən buna inanıram, buna əminəm. Buna nail olmaq üçün hər birimiz öz səylərimizi qoymalıyıq, hər birimiz öz işimizlə o müqəddəs günü yaxınlaşdırmalıyıq.”

Xuraman İsmayılqızı

“İki sahil” , 27 fevral 2015

1988-ci ildə Sumqayıtda Ermənilər Tərəfindən Törədilmiş Hadisələr

Sumqayıtda törədilmiş hadisələrdən 27 il keçir. Bu hadisəyə öteri baxanlar, onun əsl mahiyyətinə bələd olmayanlar unudurlar ki, bu hadisə məhəlli xarakter daşımayıb beynəlxalq səciyyə daşıyan çox ciddi bir məsələdir. Sumqayıtda süni yolla yaradılmış bu hadisə 70 ildən artıq hökm sürmüş böyük bir dövlət-insovet imperiyasının dağılması üçün illərlə çalışın, dəridən-qabıqdan çıxan bir sıra imperialist dövlətlərin apardıqları gizli siyasətin, kəşfiyyatın başlanğıcı idi.

Sumqayıtda hadisələrin kökü haradan başlanır? 1985-ci ildə K.U.Çernenko vəfat edəndən sonra M.S.Qorbaçov hakimiyyətə gətirildi. Qorbaçovun hakimiyyətə gətirilməsində ermənipərəst qüvvələr böyük rol oynamışdılar. Ona görə də onlar Qorbaçova yol tapa bildilər və onun ətrafında cəmləşdilər. Belə ki, Qorbaçovun siyasi məsələlər üzrə köməkçi Şahnazaryan, iqtisadi məsələlər üzrə köməkçi A.Aqanbekyan, Dövlət Plan Komitəsinin 1-ci müavini Sitaryan və başqaları milliyətçə erməni idilər. Onlar Qorbaçovun tam mənası ilə ələ ala bilməmişdilər. 1987-ci ildə Aqanbekyanın Fransadakı aşağıdakı məzmununda çıxışı da bunu sübut edir: “Mən istədim ki, respublikanın şimal-qərbində yerləşən Qarabağ Ermənistanın olsun, o, Azərbaycana nisbətən Ermənistana daha da bağlıdır. Mən bu istiqamətdə bir təklif irəli sürmüşəm, ümüdvaram ki, yenidənqurma, demokratiya şəraitində həmin problem öz əksini tapacaqdır”. Aqanbekyanın Parisdəki bu çıxışı uzun illər hazırlanmış Qarabağı Ermənistana birləşdirmək planının başlanğıcı üçün bir qığılcım oldu. Ondan sonra Xankəndində və Yerevanın Teatr meydanında arası kəsilməyən mitinqlər başlandı. Dərin kökləri olan Qarabağ kökləri olan Qarabağ hadisələri ilə Sumqayıtda hadisələr üst-üstə düşdü. Belə ki, ermənilər öz ərazilərində yaşayan dinc əhaliyə-azərbaycanlılara təzyiq göstərməyə başladılar. Hər cür təhqirlərə, zorakılığa əl atdılar, Əsgəranda iki azərbaycanlı gənc öldürüldü. Sumqayıta çoxlu qaçqın gəldi. Onların arasında erməni saqqallıları da çox idi və qabaqcadan müəyyən plan hazırlanmışdı. Bu plan nədən ibarət idi və nə üçün məhz Sumqayıt seçilmişdi?

Ermənilər bu şəhəri ustalıqla seçmişdilər, çünki 260 minə yaxın əhalisi olan Sumqayıtda yaşayanların əksəriyyəti gənclər idilər, Azərbaycanın bütün rayonlarından gəlmiş bu gənclər valideyn himayəsindən uzaq idilər, emosional idilər və hər bir təxribata aldana bilərdilər. Milliyətçə erməni olan, 3 dəfə məhkum edilib 9 il qatı cinayətkar kimi həbsdə yatan “Paşa” ləqəbli Eduard Qriqoryan hadisələrinin əsas icraçısı oldu. Qriqoryan ona tapşırılan işin öhdəsindən bacarıqla gəldi. Bir neçə gün ərzində ətrafına yetkinləşmiş gəncləri toplaya bildi. Onlara pul payladı, narkotik maddələr verdi. Bu işdə erməni millətçiləri onu tam təmin edirdilər.

Qriqoryana xüsusi siyahı verilmişdi. Bu siyahıda bir neçə erməni ailələrinin dəqiq ünvanları göstərilmişdi. Sonradan məlum olmuşdur ki, siyahıda adları qeyd edilən ermənilər “Krunk” cəmiyyətinə üzv yazılmayan və üzvlük haqqı ödəməyən ermənilər imişlər.

Sumqayıt hadisələrini yaratmaqla ermənilər nə demək istəyirdilər? Sumqayıtda baş vermiş hadisələr “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq uğrunda erməni daşnaklarının bədnam planlarının tərkib hissəsi idi. Bu hadisənin sifarişçisi keçmiş SSRİ rəhbərliyi, xaricdəki erməni diasporu, erməni katolik kilsəsi və erməni ziyalıları idilər. Məqsəd Azərbaycanı içindən partlatmaq və onun dünyada nüfuzunu yerə salmaq, dünya ictimaiyyətində “vəhşi azərbaycanlı” və “məzlum faciələrə düşər olan erməni” obrazları yaratmaq, ermənilərin azərbaycanlılarla bir dövlətdə yaşamasının qeyri mümkün olduğunu dünya ictimaiyyətinə inandırmaq, beləliklə Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan qoparılmasına zəmin hazırlamaq idi. Bu məqsədə nail olmaq üçün ermənilər və onlara havadarlıq edən ruslar Sumqayıt hadisələrini törətdilər. Sonra bütün dünyaya onu nümayiş etdirdilər. İsveçdən gəlmiş fotoreportyor Artashes Qabrielyan öz video kamerası ilə həmin günləri lentə almış, hadisələri belə adlandırmışdır: “bizi başkəsənlərdən xilas edin”.

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Yazıçı Maqşud İbrahimbəyov yazır ki, o vaxt isveşdə idim, televiziya Sumqayıt hadisələri haqqında verliş göstərirdi. Bir azərbaycanlı erməni dostu Mişanın və arvadının başını kəsir. Verlişin sonunda Qabrielyan avropalılara deyirdi ki, bizi bu “adamyeyən vəhşilərdən” xilas edin. Bu hadisələr nəticəsində 32 nəfər öldürülmüşdür ki, onlardan 26 nəfəri erməni idi. Ümumiyyətlə, talanlar zamanı 400 nəfərdən çox adam bədən xəsarəti almış, 200-dən çox mənzil talan edilmiş, 50-yə yaxın mədəni-məişət obyektı dağılmışdı. Ermənilər isə dünya ictimaiyyətinə yalan məlumat verərək haray qopardılar ki, Sumqayıtda genosid baş vermiş, 500 nəfərdən çox erməni öldürülmüşdür.

Sumqayıt hadisələrindən sonra ermənilər çoxdan arzuladıqları bir planı – “Türksüz Ermənistan” planını da həyata keçirdilər. Ermənistandan – öz dədə-baba torpaqlarından azərbaycanlılar kütləvi surətdə vəhşicəsinə qovuldular.

1988-ci il mart ayının 1-də Sumqayıtda komendant saati elan olundu. SSRİ Müdafiə Nazirliyinin general-leytenantı V.V.Krayev Sumqayıtın komendantı təyin edildi.

Komendant saatının ilk dövründə 2 minə yaxın adam həbs olundu. SSRİ Ali Məhkəməsinin binasında - Moskvada Sumqayıtda kütləvi iğtişaşların baş verməsində müqəssir olan şəxslərin mühakiməsi olmuş, Ə.Əhmədov, İ.İsmayılov, Q.Cəfərov talanlar, yanğın, qətlərlə nəticələnən kütləvi iğtişaşların təşkilində təqsirləndirilmişlər. Məhkəmənin hökmü ilə günahsız, gənc Ə.Əhmədov ən ağır cəzaya-güllələnmə əmri verilmişdir. Halbuki onun adı ilə bağlanılan 7 nəfərin kim tərəfindən öldürüldüyü müəyyən edilməmiş qalmışdır. Əsl qatil E.Qriqoryan üçün isə təyin olunan cəza aşağıdakı kimi olmuşdur: “cinayətlərin hazırlanması, həyata keçirilməsi, milli bərabərliyin pozulması, zorlama, qarət, qəsdən adam öldürmə... Bunların üstündə E.Qriqoryan 12 il azadlıqdan məhrum edilsin”.

Qriqoryan üçün bu hökmü Azərbaycan SSRİ-nin Ali Məhkəməsi, Ə.Əhmədov üçün SSRİ Ali Məhkəməsi çıxarmışdır. Hökmlər arasındakı kəskin fərq isə göz qabağındadır.

Beləliklə, SSRİ Prokurorluğu Sumqayıtda baş verən hadisələrə qiymət vermək, yəni Sumqayıt hadisələrinin təqsirkarlarını, cinayətkarları üzə çıxarmaq üçün istintaqa başladı. İlk baxışdan gözləmək olardı ki, nəhayət əsl həqiqət üzə çıxacaq. Təəssüf ki, belə olmadı. Ermənilər tərəfindən müəyyənləşdirilən prokuratura işçiləri əsl həqiqəti ört-basdır etməyə, erməni dəyirmanına su tökməyə başladılar. Mart ayının 2-də Stepanakertdə “Sumqayıt genosidi”nə abidənin ucaldılması, sonra Yerevanda bu işin davam etdirilməsi ermənilərin gələcək planlarından xəbər verirdi. Borcumuz, vəzifəmiz, böyüməkdə olan nəsələ erməni xislətini, erməni məkrliyini öyrətmək, düşmənlərimizi tanıtdırmaq olmalıdır. Belə bir tarixi həqiqət indi gün kimi aydındır ki, Sumqayıtda törədilən hadisələr heç də ermənilərin məhv edilməsi demək deyildir. Sumqayıtda hadisələr yüzlərlə günahsız azərbaycanlının fiziki və mənəvi əzablara düşər olması, haqlarının kobudcasına tapdalanmasına yönəldilmiş, təcavüz aksiyası idi.

Bu günə qədər itirdiklərimizi qaytarmaq naminə hər kəs öz tarixini bilməlidir, bilmirsə öyrənməlidir. Biz bunları unutsaq, sabah çox şeydən məhrum ola bilərik. Çünki tarix unutqanlığı bağışlamır.

Sumqayıt Dövlət Universitetinin

Dosenti,tarix üzrə fəlsəfə doktoru Elmar Xəlilov

“Məslək” , 26 fevral 2015

“Sumqayıt hadisələrinin əsas təşkilatçılarından olan Eduard Qriqoryanın yeri müəyyən edilib”

Azərbaycan Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasında araşdırmaçı jurnalist İbrahim Məmmədovun “Azərbaycana qarşı Sumqayıt təxribatı - “Qriqoriyan işi” kitabının təqdimatı olub. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və AMEA-nın Tarix İnstitutunun Elmi Şurasının qərarına əsasən hazırlanan kitabın təqdimatında baş prokurorun birinci müavini Rüstəm Usubov, deputatlar, tarixçi alimlər iştirak ediblər. Kitabın elmi redaktoru akademik **Ramiz Mehdiyevdir**.

Çıxış edən müəllif bildirib ki, kitab 335 səhifədən, 4 fəsildən ibarətdir və Azərbaycan xalqının yaxın tarixində qaranlıq mərhələ təşkil edən Sumqayıt hadisələri haqqında jurnalist təhqiqatının məhsuludur. Kitabda faktlar və sənədlər əsasında sübut edilir ki, 26-sı erməni və 6-sı azərbaycanlı olmaqla, 32 nəfərin ölümünə səbəb olan bu hadisələr erməni fitnəkarlarının və SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin Azərbaycana qarşı çox qəddarlıqla düşünülmüş təxribatı, ermənilərin tarixən qonşu xalqlara, birinci növbədə Qafqazın türk-müsəlman əhalisinə qarşı həyata keçirdikləri təcavüzkarlıq siyasətinin mühüm halqalarından biridir. İ. Məmmədov xatırladı ki, Sumqayıt hadisələri zamanı 6 erməninin qətində iştirak etmiş Eduard Qriqoryanın özü də ermənidir: “Araşdırmalar zamanı müəyyən edilib ki, ermənilər və SSRİ xüsusi xidmət orqanları bu hadisələrə əvvəlcədən hazırlıq görüblər. Öldə edilmiş faktlar sübut edir ki, Sumqayıt hadisələri Azərbaycana və Azərbaycan xalqına qarşı əvvəlcədən planlaşdırılmış təxribatdır”. Müəllif qeyd edib ki, kitabda SSRİ və Azərbaycan SSR prokurorluqlarının əməkdaşları tərəfindən aparılmış istintaqın materiallarından, cinayətin icraçılarının, zərərçəkənlərin və şahidlərin ifadələrindən, məhkəmə materiallarından istifadə olunub.

“Azərbaycanlılar tərəfindən Sumqayıt hadisələri zamanı yüzlərlə erməninin həyatı xilas edilib”

Baş prokurorun birinci müavini Rüstəm Usubov çıxışında bildirdi ki, Sumqayıt şəhərində törədilmiş cinayətlərlə bağlı aparılmış istintaq və məhkəmə prosesləri zamanı onların əsl günahkarları məsuliyyətə cəlb olunmayıb. R.Usubov qeyd edib ki, bu məsələyə maraq ildən-ilə, gündən-günə artır. Çünki ermənilər yatmır, bizə qarşı fəaliyyət göstərirlər. Ona görə də gənclər Sumqayıt hadisələrini, Qarabağ münaqişəsinin tarixini, Xocalı soyqırımını dərinləndirərək öyrənməlidirlər.

R.Usubov bildirib ki, Sumqayıt hadisələri ilə bağlı MTN, Baş Prokurorluq tərəfindən birgə istintaq qrupu yaradılıb: “İstintaq işinin gedişi göstərir ki, hadisələrin əsl mahiyyəti açılmayıb, gizlədilib, cinayətin bütün iştirakçıları müəyyən edilməyib, əsl təşkilatçılar məsuliyyətdən kənar qalıb, onların məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün heç bir tədbir görülməyib, cinayətin baş vermə səbəbi qətiyyənlə araşdırılmayıb. Ona görə də Sumqayıt hadisələrinin yenidən araşdırılması zərurəti yaranıb”. Baş prokurorun birinci müavini bildirib ki, araşdırmalar göstərir ki, yüzlərlə erməninin hadisələrin baş verəcəyindən əvvəlcədən xəbərləri olub. Həmin ərəfədə yüzlərlə erməni banklardakı əmanətlərini əvvəlcədən çıxarıblar. İş üzrə təqsirləndirilmiş şəxs kimi 6 nəfərin qətində iştirak etmiş milliyətçə erməni Eduard Qriqoryanın isə məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatçıları və xüsusi-xidmət orqanları çox çalışıblar. Təsadüfi deyil ki, bu qədər cinayət törətməsinə baxmayaraq, Qriqoryan Ermənistanı göndərilib, sonra da azadlığa buraxılıb. O, qeyd edib ki, istintaq materiallarına əsasən, Sumqayıt hadisələri zamanı 26 erməni, 6 azərbaycanlı ölüb. Erməni milliyətindən olan Markaryan avtobusu bilərəkdən azərbaycanlıların üstünə sürüb və 4 nəfəri öldürüb. Lakin SSRİ-nin hüquq-mühafizə orqanları bu faktın üstünü ört-basdır ediblər. Ona görə də həmin iş də təzələnilib və istintaq-əməliyyat tədbirləri davam etdirilir. R.Usubovun sözlərinə görə, ermənilər Sumqayıt hadisələrindən azərbaycanlılar haqqında vəhşi obrazı yaratmaq üçün istifadə ediblər və indi də edirlər: “Halbuki

Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına MƏRKƏZİ KİTABXANA

azərbaycanlılar tərəfindən Sumqayıt hadisələri zamanı yüzlərlə erməninin həyatı xilas edilib. Həmin ermənilər daha sonra dəfələrlə azərbaycanlılar tərəfindən xilas edildiklərini bildiriblər". R.Usubov qeyd edib ki, həmin vaxt Sumqayıtda 18 minə yaxın erməninin yaşamasına baxmayaraq, cəmi 26 erməninin ölməsi azərbaycanlıların erməniləri qorunmalarını bir daha təsdiq edir. Amma ermənilər faktları təhrif edərək bildirirlər ki, ölənlərin sayı əslində çoxdur. Lakin həmin 26 nəfərin hamısının kimliyi haqqında dəqiq materiallar var. MTN arxivlərində saxlanılan "Nalyotçik" adı altında məxfi işdən müəyyən edilib ki, Sumqayıt hadisələri ərəfəsində yerli Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi (DTK) şöbəsinin nəzarətində 47 nəfər ekstremist-millətçi erməni əsilli şəxs var və həmin şəxslərdən biri də hadisələr zamanı zərərçəkən siyahısında olmayıb. Bu faktlar bir daha təsdiq edir ki, "Krunk" cəmiyyəti ilə əlaqə saxlayan erməni millətçiləri sağ-salamat qalıblar. Baş prokurorun birinci müavini qeyd edib ki, Sumqayıtda "Krunk" təşkilatının emissarlarından biri o vaxt Qarabağdan Sumqayıta hərbi komissar kimi dəyişdirilib göndərilmiş Kalantarov soyadlı erməni polkovnik olub. O, buradakı ermənilərin hamısının siyahısını və ünvanlarını bilib və hadisələr ərəfəsində iş yerini dəyişmək adı ilə aradan çıxıb. Musiqçilər və qumar oynayanlar əldə edilmiş gəlirlərindən "Krunk" cəmiyyətinə pul ötürürdülər. Aşkar edilib ki, yaşayış binasının bir girişinin 1, 2, 3 və 4-cü mərtəbələrində erməni milliyyətindən olan sakin var idisə, cinayətkarlar 1, 2-ci yox, 3-cü mərtəbədə yaşayan erməninin evinə girərək hadisə törədiblər. Bəzi mənzilləri ermənilər boşaldıb sonradan özləri yanğına törədib və kompensasiya istəyiblər. Bu məsələ də tam sübut edir ki, ermənilər məqsədyönlü hərəkət edirdilər. R.Usubov bildirib ki, aparılmış hazırkı istintaqla tam müəyyən edilib ki, Sumqayıt şəhərində zərərçəkən, öldürülən ermənilərin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ vilayətində fəaliyyət göstərən "Krunk" cəmiyyətinə könüllü maddi vəsait köçürməkdən imtina edənlərdir. Onun sözlərinə görə, həmin ərəfədə Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının Bakı və Sumqayıt şəhərlərinə gələrək buradakı mehmanxanalarda yerləşmələri və ermənilərlə görüşüb gizli söhbətlər aparmaları istintaqla müəyyən edilib: "Ermənilər Sumqayıt hadisələri zamanı azərbaycanlıların "vəhşi" obrazını yaratmaq üçün əllərindən gələni edirlər". Baş prokurorun birinci müavini qeyd edib ki, iş üzrə təqsirləndirilən şəxs kimi cəlb edilmiş 6 nəfər erməni qətlə yetirən, əvvəllər 1979, 1981, 1982-ci illərdə 3 dəfə mühakimə olunub, üst-üstdə 9 il 2 ay həbsxanalarda yatmış qatili cani, milliyyətçə erməni olan Qriqoryan Eduard Robertoviç isə təsadüfən onun tərəfindən cinsi zorakılığa məruz qalmış zərərçəkmiş erməni qızlar - Marina və Karina Mejlumyanlar və onların anası Roza Mejlumyan tərəfindən tanındığından onu məsuliyyətdən kənar saxlamaq havadarlarına nəsis olmayıb: "Hazırda aparılan istintaqla və əldə edilmiş arxiv materiallarına əsasən, 6 nəfərin qətlində iştirak etmiş milliyyətçə erməni Eduard Qriqoryanın məsuliyyətdən azad edilməsi üçün erməni millətçi təşkilatları və xüsusi xidmət orqanları çox çalışıblar. Təsadüfi deyildir ki, Eduard Qriqoryan uzun müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edildikdən az sonra hansısa xidmətlərinə görə cəzasını çəkmək üçün Ermənistana göndərilib və orada azadlığa buraxılıb".

R.Usubovun sözlərinə görə, Ermənilərin nə deməsindən asılı olmayaraq, Eduard Qriqoryanın Sumqayıt şəhərində törədilmiş kütləvi iğtişaşların fəal iştirakçısı olması ibtidai və məhkəmə istintaqları zamanı toplanmış sənədlərlə kifayət qədər sübuta yetirilmiş və onun barəsində qüvvədə olan Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin 22 dekabr 1989-cu il tarixli hökmü vardır. Həmin cinayət işinin istintaq materiallarına əlavə edilmiş Eduard Qriqoryanın pasportunda, pasport almasına dair 1№-li formada, hərbi xidmət sənədlərində onun milliyyətinin erməni yazılması müəyyən edilib. Hazırda E.Qriqoryanın olduğu yerin müəyyən edilməsi məqsədilə Azərbaycanın hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən əməliyyat-axtarış tədbirləri davam etdirilir. Baş prokurorun birinci müavini E.Qriqoryanın yerinin müəyyən edildiyini də açıqlayıb: "Sumqayıt hadisələrinin əsas təşkilatçılarından olan Eduard Qriqoryanın yerinin müəyyən edilməsi istiqamətində müəyyən işlər görülüb. Onun yerinin müəyyən edilməsi üçün sosial şəbəkələrdə araşdırmalar aparılıb və "Odnoklassniki" sosial şəbəkəsində daxili və xarici əlamətləri ilə Eduard Qriqoryana oxşar şəxsin fotosəkilləri aşkar edilib. Müəyyən edilən

**Sumqayıt şəhər Səməd Vurğun adına
MƏRKƏZİ KİTABXANA**

Moskva yaxınlığındakı rayonda yaşadığını güman etməyə əsas verir. Qriqoryanın sosial şəbəkədəki şəkilləri Baş prokurorluğa göndərilib. Məhkəmə ekspertizası təyin olunub və müəyyən olunub ki, həmin şəkildəki şəxs Eduard Qriqoryandır".

Yaqub Mahmudov:

"Tarixdə "Böyük Ermənistan" adlı dövlət olmayıb"

"Biz psixoloji cəhətdən ermənilərin növbəti Sumqayıt təxribatının qarşısını almağa hazırıqmı? Mən hələ ki, buna müsbət cavab verə bilmərəm. Biz qətiyyənlə arxayınlaşmamalıyıq, qarşımızdakı düşmən güclüdür. Onların gücü tarixi saxtalaşdırmaq və hazırlıqlı olmalarındadır". Bunu çıxışında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Tarix İnstitutunun direktoru, millət vəkili Yaqub Mahmudov deyib. Onun sözlərinə görə, "Azərbaycana qarşı Sumqayıt təxribatı - "Qriqoriyan işi" kitabı erməni terrorçuluğunun, işğalçılığının tarixində, onların təcavüzkar psixologiyasında çox kiçik bir epizodu ifadə edir. Əslində istər 1988-ci Sumqayıt, istər 1990-cı il Bakıdakı 20 Yanvar hadisələrinin dərin tarixi kökləri var: "Uzun illərdir tarix saxtalaşdırılıb. Bizə təlqin edilib ki, Qafqazın aborigen əhalisi ermənilər və gürcülərdir, azərbaycanlılar isə vəhşi və gəlmələrdir. Bu belədirmi? Ermənilər aborigendirmi? Xeyr. Əsl həqiqət budur ki, onlar bölgəyə gəlmələrdir. Onlar "Armenia" və "erməni" adını da oğurlayıb. Onlar heç hay da deyillər. Tarixdə "Böyük Ermənistan" adlı dövlət də olmayıb. Paytaxt olaraq "Tiqranakert" adlandırdıqları şəhərin xarabalıqlarından da ermənilərə aid bircə dənə də olsun maddi-mədəniyyət abidəsi, erməni dilində yazılı kitabə tapılmayıb". Y.Mahmudov qeyd edib ki, ermənilər yüz illər boyu planlaşdırılmış, sistemli və təşkilatlanmış şəkildə iş aparıblar: "Məsələnin aydın olması üçün tarixə düzgün baxış olmalıdır. Ermənilər tarix boyu hansı imperiya güclü olubsa, onlara yaltaqlanıblar. Məsələn, ermənilər əvvəlcə Osmanlı İmperiyasına yarımağa çalışdıqları halda, sonra Çar Rusiyasının tərəfinə keçiblər. Təki niyyətlərinə nail olsunlar. İndi azərbaycanlılara qarşı vəhşilikləri, soyqırımları törədənlər də onların törəmələridir".

Konfransda çıxış edən digər alim və tədqiqatçılar kitabın dünyada "erməni mifi"nin dağıdılmasında, onların yalanlarının ifşa olunmasında əhəmiyyətli rol oynayacağını vurğulayıblar.

Nigar Abdullayeva

"Palitra", 25 fevral 2015